

İRFAN

Nº:33 Avqust - İctimai fikir jurnalı - 3 AZN

Haqqqa yaxın
olma anı

İBADƏT

SƏCCADƏNİN FƏRYADI

Yorğunluğun verdiyi ağırlıqla dərhal yuxuya getmişdi. Bir iniltiyle oyandı. Ətraf hələ də qaranlıq idi. İnilti eşitdiyini yuxuda gördüğünü düşündü. Dodaqları susuzluqdan çatlayırdı. İşıqları yandırmadan mətbəxə gedib su içdi və yatağına döndü. Yatmaq itəyirdi ki, yenidən inilti eşitdi. Səsin gəldiyi tərəfə baxdı. Yuxuda olduğuna inandı. Çünkü eşitdiyi səsin sahibi evin yeganə səccadəsi idi.

Adam çasdı və qorxulu bir səslə:

- İnleyən sən idin?
- Bəli, dedi səccadə.
- Nə üçün ağlayırsan?

Səccadə yenə iniltili səslə:

- Səni yuxundan oyandıran susuzluğunuyu doyana qədər su içərek dəfə etdin. Halbuki mənim susuzluğunumu aradan qaldıracaq kimsəm yoxdur!
- Axı sən canlı deyilsən. Necə susaya bilərsən?

Səccadə:

- Mənim ehtiyacım da bir cür sudur, lakin sən içdiyindən deyil. Mənim susuzluğunumu, ancaq tövbəkar qulların gözyaşları aradan qaldılar.
- Anlamadım, -dedi.
- Ağlayıram. Çünkü Allahın qulları qəbirlərinin işıqlanmasını, o müqəddəs gündə nur içində olmaq istəyərlər. Ancaq bu vaxtda qalxıb iki rükət təhəccüb namazı qılmazlar. Həmişə baxıram sənə, bir dəfə də olsun şükür üçün iki rükət namaz qılmazsan.
- Məni narahat etmə, deyib arxasını çevirdi.

Səccadə davam etdi.

- Ey Allahın qulu, sübh namazının vaxtı gəldi. Azanlar "namaz yuxudan xeyirlidir" deyə səslənir.

Adam bezərək:

- Ey səccadə, məni rahat burax. Gündüz kifayət qədər yoruluram, bir az da yatım -deyib yatağın istiliyinə tərk etdi özünü.

Səccadə isə elə hey onu namaza səsləyirdi.

Nəhayət adam:

- Haqlısan. Sabah inşallah, mütləq qalxacağam, amma bu gün çox yorğunam, -dedi.

Səccadə son bir ümidi:

- Gəl sözümü dinlə, ey Allahın qulu! -deyə onu təkrar çağırıldı.
- Artıq adamın səsi gəlmirdi. Səccadə də bir müddət səssiz qaldı.
- ...Adam ömründəki ən uzun yuxuya dalmışdı. Səccadənin son sözlərini eşitmirdi. Adamın öldüyünü hiss edən səccadə:

- Ey tövbəsini sabaha saxlayan adam, sabaha çıxacağından əmin idim!!! Ölüm daima pusqudadır, haydi, gec olmadan tövbəyə!..

İrfandan

Əziz oxucu!

İsti yay mövsümünü yaşayarkən eyni zamanda üç ayların bərəkətindən də faydalanañırıq. İslam mədəniyyətində özünəməxsus yeri olan Rəcəb, Şaban, Ramazan ayları bizim üçün həyatı yeniləyən, yaşamımıza təravət qazandıran mənəvi mövsüm olmalıdır. Hz. Peyğəmbər “Allahım, Rəcəb və Şabani bizə bərəkətli qıl və bizi Ramazana qovuşdur!” -deyə dua edərdi. Bizim üçün “üsveyi-həsənə” – “ən gözəl örnək” olan o Rəsuli-Zişan bu mövsümü Rəbbinə ibadətlə gözəlləşdirərdi. İbadət insanın mənəvi qidasıdır, insan Yaradan qarşısında etdiyi ibadəti və ibadətindəki ixlasi ilə dəyər qazanır. Əslində elə bütün ibadətlərin əsas məqsədlərindən biri də insana ixləs və ehsan duyğusunu qazandırmaqdır. Mənəvi ab-havanın hakim olduğu günlərdə biz də İrfan jurnalımızın ana mövzusunu ibadətə həsr etdik. Yaradan qarşısında əsas vəzi-fəmizin nə olduğunu bir daha işiq tutmaq istədik.

Əziz oxucu!

Bu sayımızda **Sedat Demirin** “Bəndənin dəyəri: ibadət” yazısında əsl dəyərimizi ibadətlə qazandığımızı, xüsusilə gənclərin yetişməsində ibadətin rolunu oxuyacaq-sınız. **Elşən Rzayev** yaradılış qayəsinin ibadət olduğunu qələmə aldı. **Nurlan Məmmədzadə** “Bizi birləşdirən amil” olaraq təmas etdi ibadət mövzusuna. Bu gün xalqımızın, millətimizin birlik və bərabərlik şüurunda düşmənə qarşı birləşməsinə ibadətimizdən gələn birlik duyğusuna çox böyük ehtiyac var. **Salih Zeki Meric** “Səcdədəki meracımız” məqaləsiylə Haqq qarşısında əyilməklə, səcdəyə qapanmaqla uclar ucasına yüksələcəyimizdən söz açdı. **Dr. İbrahim Baz** dinin dirəyi olan namaz ibadətimizin fiziki və ruhi yönən şəfa olduğunu yazdı. **Saleh Şirinov** “Camaatla namaz”ın üstündə durdu. Möhtərəm yazar **Osman Nuri Topbaş** bəndənin Rəbbi qarşısında özünü aciz görməsinin lüzumundan bəhs edərək önemizdə yeni üfüq açdı.

Əziz oxucu!

Bildiyiniz kimi keçən ay Azərbaycanın müasir tarixində əlamətdar hadisə sayılan tarixi Təzəpir məscidinin əsaslı təmirdən sonra açılışı oldu. Xalqımızın keşməkeşli tarixi boyunca mühüm yerə sahib olan Təzəpirin təmiri və möhtəşəm görünüş alması bir daha dövlətimizin milli-mənəvi dəyərlərə sahib çıxmasının simvolu idi. Məhz buna görə də jurnalımızın səhifələrində bu mövzuya da yer ayırdıq. Aqil Əliyevin Təzəpir məscidinin tarixi haqda yazdığını yazı hamının ürəyincə olacaqdır. Eyni zaman-

Sorma hər kişinin əslin, izzətindən bəllidir,
Söhbəti-irfan görənlər xidmətindən bəllidir.

Nəsimi

da Təzəpir məscidi haqda Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədr müavini **Hacı Salman Musayevlə** olan müsahibəni sizə təqdim edirik. Digər tərəfdən dəyərli oxucularımız üçün Ramazan ayının gəlişi münasibətilə mövzuyla əlaqəli xüsusi səhifələr hazırladıq.

Filoloq **Məmməd Məmmədzadə** keçən əsrin əvvəllərində doğma vətənini tərk edib Avropaya elm dalınca yollanan, lakin Azərbaycanı dünyada tanıtmaq naminə, xalqın rifahı naminə yollara düşən və aqibətləri kədərlə sonlanan 100 gəncin hekayəsini qələmə aldı. **Adem Şahin** öz yazısında daha çox bu günlərdə süni yaradılan bakterioloji xəstəliklərə diqqət çəkdi. “Donuz qrip” başlıqlı yazı da bu mənada oxuyağınız çox ibrətli bir məqalədir.

Bu sayımızda **Prof. Dr. Şahin Xəlillinin, Nazim Mustafayevin, Afiq İsgəndərovun, Niyazi Yusifovun** yazdıqları, hazırladıqları bir-birindən gözəl yazıları və məqalələrini sevə-sevə oxuyacaqsınız.

Qarşıdan gələn Ramazan ayının hamınız üçün xeyirli, bərəkətli olmasını, xalqımıza, dövlətimizə uğurlar gətirməsini təmənna edirik.

***
İRFAÑ
Avqust/2009/Nº:33
ictimai fikir jurnalı
Dövlət Reestr №: 1763

Təsisçi:
İpəkyolu MMC

***
Redaktor:
Nurlan MƏMMƏDZADƏ

Məsul katib:
Elşən RZAYEV

Məsləhətçi:
Dr. Abbas QURBANOV

Abunə və reklam işlərinən məsul:
Niyazi YUSİFOV
Tel: 070 351 35 54

Redaksiya heyəti:
Akademik
Vasim MƏMMƏDƏLİYEV
Prof.Dr. Şahin XƏLİLLİ
Dr.Siracəddin HACI
Dr.Alpay ƏHMƏDOV
Eldəniz SALMANOV
Ramiz MƏMMƏDOV
Səadət MÜRSÜDOVA
Arif HEYDSSROĞLU
Rövşən QƏNİYEV
Akif HÜSEYNOV
Fuad QULİYEV

Kompyuter dizaynı:
Ülvi Məmmədov
Copyright 2009 © All Rights Reserved
Created and supported by "irfan"

Foto:
«İRFAÑ»

İllik abunə qiyməti:
Ölkədaxili 25 manat
Xarici ölkələr üçün 60 EURO

Ünvan:
Bakı şəhəri,
Cəfərov Qardaşları küç. 16
Tel: (+994 12) 492 32 23,
493 02 93

www.irfandergisi.com
E-mail
irfan@irfandergisi.com
irfandergisi@yahoo.com

Jurnalın materiallarından istifadə edərkən
istinad zəruriidir. Müəllifin mövqeyi ilə
redaksiyanın mövqeyi üst-üstə düşməyə
bilər.

İçindəkilər

Bəndənin dəyəri: ibadət Sedat DEMİR.....	6
Bizi birləşdirən amil Nurlan MƏMMƏDZADƏ.....	8
Yaradılış qayəsi Elşən RZAYEV	10
Səcdədəki meracımız Salih Zeki MERİÇ.....	12
Namazda şəfa vardır Dr. İbrahim BAZ	14
Camaatla namaz Saleh ŞİRİNOV	16
Ramazan ayınız mübarək.....	18
Düşünmək və inanmaq Nazim MUSTAFAYEV	20
Fəzilət sorağında-2 Mübariz ƏLİOĞLU	22
Heçlik Osman Nuri TOPBAŞ.....	24
Məsnəvidən Kamran MƏMMƏDOV.....	30
Təzəpir Məscidi Aqil ƏLİYEV	32
Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədr müavini Hacı Salman Musayevlə reportaj.....	35
Onlar 100 nəfər idi Məmməd MƏMMƏDZADƏ	38
Kimdən qorxmali? Adem ŞAHİN	42
Cibranın Şərq-Qərb konsepsiyası Prof. Dr. Şahin XƏLİLLİ	44
Donuz qrupi Həşimov Ramiz	46
Sarı gəlin mahnısı və əfsanəsi Tahircan KUKULOV	52
Texno xəbər	54

İçindəkilər

BİZİ BİRLƏŞDİRƏN AMİL
Nurlan MƏMMƏDZADƏ

8

CAMAATLA NAMAZ
Saleh ŞİRİNÖV

16

HEÇLİK
Osman Nuri TOPBAŞ

24

QAFQAZ MÜSƏLMANLARI
İDARƏSİNİN SƏDR MÜAVİNİ HACI
SALMAN MUSAYEVLƏ REPORTAJ

35

CİBRANIN ŞƏRQ-QƏRB KONSEPSİYASI
Prof. Dr. Şahin XƏLİLLİ

44

BƏNDƏNİN DƏYƏRİ: İBADƏT

İbadət Allahın buyurduqlarını yerinə yetirmək, əmr və qadağalarına uymaq, Onu tanımaq, rızasını və sevgisini qazanmaqdır. İbadətin ruhu ixlasdır. İxlasdan uzaq olan ibadət məqbul deyil. “Vay o namaz qılanların halına!” xəbərdarlığı bizə bunu öyrədir.

Uca Allaha ehtiram, təzim və hörmət demək olan ibadətə qulluq da deyə bilərik. İnsan yalnız Allahın qulu olduğunu idrak edər, yalnız Ona ibadət edər və yalnız Ondan yardım istəyərsə dünya və axırət sədətinə qovuşar.

Allaha qulluq yaradılışın ən böyük qayəsidir. Çünkü Uca Allah cinləri və insanlarıancaq özünə qulluq etsinlər deyə yaratmışdır. İçində yaşadığımız dünya, ölüm və həyat da insanların bu qulluq vəzifələrini necə edəcəkləri bəlli olsun deyə var edilmişdir.

İnsanı digər varlıqlardan ayıran ən böyük xüsus ibadətdir. Allaha ibadət insanın yaradılış qayəsidir. Bu qayəyə tabe olan insan əhsəni-təqvim mərtəbəsinə yüksələrək Quran ifadəsi ilə “aram tapmış nəfs” olaraq adlandırılır. Yaradılış qayəsindən uzaqlaşış nəfsə tabe olan, süfli duyğulara qapılanlar da əsfələsəfilinə yuvarlanmağa məhkumdurular. Qurani-Kərimdə onlar haqda “heyvan kimi dirlər, hətta daha da aşağıdlılar” buyurulur.

Allahın rızası istiqamətində yol almış bir həyat tərzində ömür, ibadət bərkətiylə sona çatar. Gündəlik işləri ibadət şüuru ilə görmək insana savab qazandırarkən qəflətlə keçən ömür insanı ziyanə sürükleməkdədir. İki insan eyni anda eyni işi görər, amma biri ibadət şüuru ilə görərək savaba nail olar, digəri qəflətlə keçən həyatın içində ziyanə düşər olar.

İnsan Allaha qulluq vəzifəsini yerinə yetirmək və Onun ucalığına sarılmaqla rahatlıq tapar. Çəkilən bəla və müsibətlər ibadət sayəsində xəifləyər. Mömin bütün yaxşılığın və pisliyin Allahın yaratmasıyla olduğunu, yenə hər nemə-

tin insana Allah tərəfindən lütf edildiyini bilərək Onun göstərdiyi şəkildə ibadət etməlidir. Bu ibadət Allaha şürkün və verdiyi nemətlərə həmdin təzahürüdür.

İbadət Allahın buyurduqlarını yerinə yetirmək, əmr və qadağalarına uymaq, Onu tanımaq, rızasını və sevgisini qazanmaqdır. İbadətin ruhu ixlasdır. İxlasdan uzaq olan ibadət məqbul deyil. "Vay o namaz qılanların halına!" xəbərdarlığı bizə bunu öyrədir.

İxlas saf ibadət, təmiz sevgi və ürəkdən bağlılıq deməkdir. İlahi nizam içində və ən mükəmməl şəkildə yaradılmış olan kainat və canlı-cansız bütün varlıklar Uca Yaradana qarşı ibadət halindadırlar. Kainatda zərrədən ən böyük qədər yaradılmış bütün varlıkların hər hərəkətinin qeyri-ixtiyari bir dua və ibadət fəaliyyəti olduğunu Qurani-Kərim belə xəbər verir:

"Yeddi göy, yer və onlarda olanlar Allahı təqdis edir. Elə bir şey yoxdur ki, Allaha tərif deyib Ona şükür etməsin, lakin siz onların təqdisini anlamazsınız." (əl-İsra, 44)

"Göylərdə və yerdə kim varsa, (özləri də), kölgələri də səhər-axşam istər-istəməz Allaha səcdə edər!" (ər-Rəd, 15-)

Bütün bunlara rəğmən şeytan insanların zəif nöqtələrinə təsir edərək pul, mal, sərvət və məqamın əsiri edər. Bəzi dünyalıq sahibi insanlara da qulluq etdirir. Halbuki insanlar bu kimi dünya nemətlərinin keçici olduğunu, həqiqi səadət və nicatın iman edərək Allaha təslim olmaqla əldə edildiyini nəfsinin və şeytanın çasdırmasıyla anlaya bilməz.

Gənclik və ibadət

Fars dilində gənc; dəfinə, xəzinə deməkdir. Bir dülgərin əlindəki ağac nədirse, ata-ana və tərbiyəçilərin əlindəki gənc də odur. Dülger elinə götürdüyü ağacı sənəti sayəsində ölüm-

süzləşdirə bilirsə, valideynin əlindəki uşaq üçün də eyni şey düşünülməlidir. Bu gün bəzi klassik üsullarla və ya bəzi qadağalarla alınan tədbirlərlə gəncləri doğru istiqamətləndirmək mümkün deyil. Kütləvi informasiya vasitələri, internet dünyası yaşadığımız dünyani kiçiltmişdir. Gənclər bu vasitələrlə hər cür məlumatı alarkən, valideynlərin bu yeniliklərdən xəbərsiz yaşamaları aralarındakı əlaqəni kəsməkdədir.

Halbuki gənclər ibadət xüsusunda yaşlıları keçmək qabiliyyətindədir. Yenə unudulmamalıdır ki, Allah Rəsulunun, gələcəklərini inancları uğrunda riskə atan, bir həmlədə nəfsin buxovlarından qurtulan əshabının böyük əksəriyyətini də gənclər təşkil edirdi. Gənclikdə yaşınan fitri meyillər bu dövrdə edilən qulluğun Allah qatında daha məqbul və sevimli qarşılanmasına yol açmaqdadır. Qiyamət günü ərşin kölgəsində kölgələnəcək yeddi zümrədən biri də "ibadət-lə böyükən gənc"dir.

Gənc təbiəti etibarilə daha çılgın, asi xarakterə sahibdir. Aparılan araşdırmlarda məlum olmuşdur ki, günah işləmə yaş dövrü daha çox gəncliklə bağlıdır. Uca bir varlığa boyun əymək olan ibadət/qulluq gənclər üçün daha fərqli məna qazanır. İnanc və ibadət sahibi olan gəncin yoldaşlarına, ata-anasına, cəmiyyətə və dövlətə qarşı məsuliyyətlərini yerinə yetirmədə daha həssas davrandığı məlum olmuşdur.

Gənclərə öyündən etibarilə rəhbərlik etmək lazımdır. Gənclər yaşlarının gərəyi olaraq öyünd-nəsihət və əmr almağı xoşlamazlar. Onlara rəhbərlik edilməsini istərlər.

Xeyir işlər görmək üçün ən münasib yaş dövrü gənclikdir. "Hələ tezdir, yaşlandıqdan sonra edərəm" deyərək ibadətə yanaşmamaq yanlış məntiqdir. Həc bir gəncin yaşılanacaq qədər ömür sürəcəyinə dair zəmanəti yoxdur.

BİZİ BİRLƏŞDİRƏN AMİL

Ibadət Rəbbimizin bizdən istədiyi məsuliyyətli bir əməldir. Yaranma səbəbimizdir. Allah təala bizdən ibadət etməmizi istəyir, lakin Onun bizim etdiyimiz əməllərə heç bir ehtiyacı yoxdur. Çünkü O, Saməddir, yəni heç nə-yə möhtac olmayan mükəmməl. O qə-dər mükəmməl ki, bu mükəmməlliyyi tə-rif etmək üçün kəlmələr aciz qalır. Bəs nə üçün bizi yaradan Allah bizdən ibadət etməmizi istəyir? Bu sualın bir çox cavabı vardır. Etdiyimiz ibadətlərin hər bi-rinin saymaqla qurtarmayacaq qədər hikməti, faydası vardır. Biz burada mə-sələni sadəcə biri fərdi, digəri ictimai olmaqla iki aspektdən dəyərləndirəcə-yik. İlk növbədə, ibadət şüuruyla yetişən insan yalnız bir varlıq – Allah qarşısında əyilir və bu əyilməyin izzət olduğunu dərk edir. Çünkü ən böyük varlıq olan Allah qarşısında əyilənlər əsla başqa

Fərdi olaraq həyata keçirilən ibadətlərin də birlik şüurunun, üm-mət şüurunun formallaşmasına fay-dası vardır. Bir mömin hər hansı vaxt namazını təkbaşına qılmış olsa belə, eyni anda minlərlə, milyon-larla müsəlmanla eyni qibləyə yönəlmış, bir olan varlıq qarşısında əyilmiş olur. Həmçinin hər kəs namazında eyni Fatihə surəsini oxuyur.

qapılarda əyilməzlər. Allah təala Nisa surəsində münafiqlər haqda belə bu-yurur: “(Ya Rəsulum!) Münafiqlərə müjdə ver ki, onlardan ötrü (axırətdə) şiddətli əzab var. O münafiqlər ki, mö-minləri qoyub kafirləri dost tuturlar. (İzzət və) qüdrəti onların yanındamı axtarırlar? Şübhəsiz (izzət və) qüdrət tamamilə Allaha məxsusdur!” (ən-Ni-sa, 138-139) Demək, həqiqi izzət və şə-rəf Allaha yaxın olmaqdadır, Ona qu-luqdadır. İbadətin fəndlərə qazandığı ən böyük mənfaətlərdən biri budur.

İndi isə ibadətin sosial cə ictimai fay-dasından söz açmaq yerinə düşərdi. Çünkü ibadət fəndlə birlikdə cəmiyyəti də düzgün formallaşdırır. İlk növbədə bilməliyik ki, ibadətimiz bizi birləşdirən dəyərdir. Cəmiyyətə birlik şüurunu aş-layan əməldir. Dinimizdə camaatla na-maz, hər cümə günü bir yerə toplaşaraq

qılınan cümə namazı, ildə iki dəfə bayram namazı, Həcc ibadəti vardır ki, bütün bunlar toplumu birləşdirməyə, fərdləri bir-birinə yaxınlaşdırmağa xidmət edir. İslam dinində var olan bütün ibadətlər eyni zamanda cəmiyyətin rifahına səbəb olan başlıca amillərdir. Cəm hələndə edilən ibadətlər adı üstündə, ümməti birləşdirici xarakterə sahibdir. Bir də, fərdi olaraq həyata keçirilən ibadətlərin də birlik şüurunun, ümmət şüurunun formallaşmasına faydası vardır. Bir mömin hər hansı vaxt namazını təkbaşına qılmış olsa belə, eyni anda minlərlə, milyonlarla müsəlmanla eyni qibləyə yönəlmış, bir olan varlıq qarşısında əyilmiş olur. Həmçinin hər kəs namazında eyni Fatihə surəsini oxuyur. Oruc ibadəti əslində fərdidir. Hər kəs özü tutar orucu, lakin eyni vaxt ərzində digər müsəlmlərlə, eyni məqsəd üçün tutar. Bütün bunlar və bəlkə də hər gün beş vaxt namazda oxuduğumuz Fatihə surəsində “yalnız Sənə ibadət edirik” ayəsinin cəmdə işlənməsi bizim şüur altımıza bu anlayışı yerləşdirməyə xidmət edir.

Hansı ibadətimizi ələ alsaq, hər birinin bizi ictimai asayışə, bərabərliyə,

ümmət olma şüuruna səslədiyini görərik.

Hz. Əlinin sübh namazına gedərkən “əs-salətu cəmiah – namaz birləşdiricidir” deyərək küçədən keçərkən camaatı oyatması namazın bu yönünə bir daha diqqət çəkir.

“Ayi gördükdə oruc tutun, ayı gördükdə bayram edin” hədisi-şərifi orucun birlik və bərabərlik yönündə faydasına diqqət çəkir. Eyni zamanda oruc tutaraq acliğın nə olduğunu yəqinən yaşıyan toxlar onlara dayaq, arxa olmaq şüuruna sahiblənlərlər.

Zəkat da həmçinin. Toplumda maddi balansı qorumaq üçün verilən zəkat insanların qəlbini bir-birinə yaxınlaşdırır. Varlılarla kasıblar arasında bir körpü rolu oynayır.

Qurban bayramı ərəfəsində Ərəfat dağında bir yerə toplaşan, sanki məhşəri yaşıyan fərqli irq, fərqli dil, fərqli mövqe sahibi müsəlmanlar birlik şüuruna sahib olsunlar deyə həcc ibadəti fərz qılınmışdır.

İbadətimiz, itaətimiz, duamız bir olan Allahadır. İbadətimiz bizi Onun qarşısında birləşdirən dəyərdir.

YARADILİŞ QAYƏSİ

Diqqətli oxucularımız xatırlayalar, jurnalın 32-ci sayındakı yazımında “Mənim qəlbim təmizdir!” iddiasında olanlardan söhbət açmışdım. Bu yazışdan sonra tanışlardan bir neçəsi telefonuma zəng edərək “Bizi qəsd etmisən?” deyə sual soruştular. Oxularlardan bir neçəsi də elektron poçtuma məktub yazaraq “Sənki bizdən bəhs edirdi!” dedilər. Hətta yazıda özünü görən bir dostumuz təşəkkür dolu sözlərlə yazdığı məktubunda lazımı dərsi aldığı bildirirdi. Yazında özünü

İbadət ki, yaradılışın ən böyük qayəsi, Yaradana ucalan ulu bir yolun ilkin pilləsidir.

İbadət ki, Allah ilə bəndə arasında canlı bağlantıdır. İbadət ki, qulluq şüurunu yeniləyən, insanı “əhsəni-təqvim” mərtəbəsinə ucalan bir əməldir.

görənlərə rəhmətlik M.Ə. Sabir yaxşı deyir:

"Niyə bəs böylə a qare, bərəldirsən gözünü

"Yoxsa bu ayinədə əyri görürsən özünnü?"

Gələn zənglərdən və məktublardan ilham alaraq bu yazımda da cəmiyyətdə özünə xeyli tərəfdar qazanmış bir fikir haqda yazmaq qərarına gəldim. Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, xalq arasında belə bir fikir formalasılıb ki, ibadət yalnız qocalıqdan sonra edilər. Yəni ibadət qocalara məxsusdur. Hətta bu fikir milli kinolarımızda da öz əksini tapmışdır. "Şərikli çörək" filmində balaca Vaqif İsmayıllı babanı axtararaq gəlib məscidə çıxır. Məscid qoca kişilərlə doludur. İsmail baba arxaya baxdıqda balaca Vaqifi görüb təccübə "Vaqif, bala, sən burda neynirsən, çıx çöldə gözlə." deyir. Digər filmlərimizdə də namaz səhnələrində hər zaman qocalar göstərilir. Təbii ki, cəmiyyətdə də bu fikir formalasılıb.

Bəs, həqiqətən də belədirmi? Gəlin görək Yaradan və Elçisi bu haqda nə deyir.

Yaradan deyir ki:

"Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım!" (əz-Zariyat, 56)

Bütün Peyğəmbərlər insanları Yaradana ibadətə dəvət etmişdir:

"Şübhə yoxdur ki, Allah mənim də Rəbbim, sizin də Rəbbinizdir. Elə isə Ona ibadət edin! Budur doğru yol!" (Ali-İmran, 51)

Yaradan deyir ki:

"Siz (itaətlə) Məni xatırlayın ki, Mən də sizi yada salım!" (əl-Bəqərə, 152) Baxın, burada yalnız qocalara deyil, bütün bəşəriyyətə xıtab edir uca Allah.

Rəsulullah (s.ə.s) belə buyurur:

"Uşaqlarınıza yeddi yaşına çatanda

namazı əmr edin..." (Buxarı) Göründüyü kimi hələ uşaq yaşdan etibarən Yaradanla ünsiyyətə öyrədilir insan.

İbadət dedikdə insanın ağlına ilk gələn islamın 5 şərti və ya daha geniş mənada 32 fərz olur. Ancaq ümumi mənada ibadət bəndənin yalnız öz Yaradanına qarşı yerinə yetirdiyi bütün əməllərə deyilir. Şübhəsiz ki, insan yaşadığı bir ömür içərisində hər an bir hərəkət halındadır. Bu hərəkətlər onun gündəlik həyatını əhatə edir ki, müəyyən bir məqsəd və niyyətlə yerinə yetirildiyi təqdirdə ibadət sayılır. Beləcə insan gündəlik davranışlarında ibadətlə Yaradani xatırlayır ki, O da, bəndəsini xatırlayır.

Nəzərə alaq ki, təkcə insan deyil bütün yaradılmışlar Rəblərinə ibadət halındadır. **"Göylərdə və yerdə kim varsa, (özləri də), kölgələri də səhər-axşam istər-istəməz Allaha səcdə edər!"** (ər-Rəd, 15) Bu ibadətdən qafil olan yeganə varlıq insandır. Halbuki, insan digər varlıqlardan daha çox ibadət halında olmalıdır.

İbadət ki, yaradılışın ən böyük qayəsi, Yaradana ucalan ulu bir yoluñ ilkin piləsidir.

İbadət ki, Allah ilə bəndə arasında canlı bağlantıdır.

İbadət ki, qulluq şüurunu yenileyən, insanı "əhsəni-təqvim" mərtəbəsinə ucaldan bir əməldir. Bütün bu üstün keyfiyyətləri özündə cəmləyən ibadət vəzifəsinə yerinə yetirənləri: **"(Ya Rəsul-lum!) Belə möminləri (cənnətə) müjdələ!"** (Tövbə, 112) buyurur uca Allah.

Xülasə, ibadətin başlangıç zamanı ahilliq çağrı deyildir. Həddi-bülüğa çatdıqdan sonra **"Və sənə yəqin (ölüm) gələnədək Rəbbinə ibadət et!"** (Hicr, 99) əmrinə tabe olaraq hər bir insanın borcudur ki, Rəbbinin hüzurunda insanlıq vəzifəsini yerinə yetirsin.

SƏCDƏDƏKİ MERACIMIZ

Insanın daxili aləmini ehya edən bəzi dəyərlər vardır ki, bu digərləri ilə aramızdakı incə bir xətdir. O incə xətt yaxşı ilə pisin, müsbət ilə mənfinin, faydalı ilə faydasızın arasını ayıran və fərqi ortaya qoyan bir xətdir. Fərdlərin iç aləminin yüksək keyfiyyətdə olması, cəmiyyətin keyfiyyətini yüksəldir. Əsl zənginlik, mənəvi dinamiklərin möhkəm olmasından keçər. İç aləmində müəyyən bir tarazlığın hakim olduğu fərdlər həm tutarlı, həm də döyümlüdür. Din, insanın həyatə bağlanması və rahat olması üçün yeganə amildir. Bu, tarixən də belə olmuşdur, qloballaşan və xətlərin, fərqlərin aradan qalxdığı müasir dünyamızda da belədir. İnsanların arasında mübarizə varsa, bu,

ümumiyyətlə din mərkəzli olmuşdur. Dinin siyasi, ictimai, psixoloji tərəfləri olmaqla yanaşı, dində mərkəzdə dayanın əsl ünsür insan və insanın fitrətinə uyğun olaraq təkamülüdür. Hər din insanın bütün nəfsi arzulardan uzaq olmasını və təyin olunan sərhədlər çərçivəsində halal-haram qaydalarına riayət etməsini istəyər. Bunu da insanların səadəti üçün edər.

Bu gün “dindarlıq”, “din xadimi” anlayışlarını yenidən müzakirə etməyin zərurətinə inananlardanam. Əslində bu cür anlayışlar dinin bəzi sinif və insanlara aid edilməsinin təzahürüdür. Halbuki bizə görə hər inanmış müsəlmandır və dininin bütün əmr və vəzifələrini yerinə yetirməkdə bərabər məsuliyyətə malikdir. Biri digərindən məsuliyyət nöqtəyi-nəzərindən üstün deyildir.

Dindarlıq, insanı fərqli edən bir xüsusiyyətdir. Çünkü “din” həyat içərisində çətin bir seçimdir. Elə çətin olduğu üçündür ki, dini həyatın nəticəsi “savab” deyilən bir mükafatlandırma ilə sonlanır.

Hər yerdə rast gəldiyimiz və Hz. Əli (r.a)-a aid olduğu bildirilən bir nümunə var:

Hz. Əlidən soruşurlar:

- Namaz qılmayan kafir olarmı?

Hz. Əli də:

- Xeyr. Olmaz, ancaq kafirlər namaz qılmaz, -cavabını verir.

Bu misalın sənədinin etibarlılığını maraqlanmaqdən çox, bu hekayədən alacağımız dərs əhəmiyyətlidir. Dini həyatda namaz ilk və imtina edilməz bir vəzifədir. Peyğəmbərmiz (s.ə.s)-in hədisi-şərifində ifadə etdiyi "Namaz dinin dirəyidir" sözü digərləri ilə aramızdakı bu xəttin nə cür əhəmiyyətli olduğunu izah etməyə kafidir.

Yaxşı, nə üçün məhz, namaz? Ya da nə üçün namaz bu qədər əhəmiyyətlidir? Allah fərdi dini yaşayışın ehyasını meydana gətirərkən, fəndlərin iç aləmindən başlayır. Bu da ən qısa yoldan namaz ibadəti ilə mümkündür. Çünkü Peyğəmbərimizin ən həssas olduğu ibadət də namazdır. Və əvvəlki ümmətlərdə də namaz və ya ona bənzər bir ibadətin olması bunun nə qədər əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir. Çünkü qulun vasitəsiz Rəbbi ilə birbaşa əlaqədə olduğu ibadət namazdır. "Səcdə möminin meracıdır" ifadəsi də bunu açıq-aydın əks etdirir. Qısaca, namaz bir mömin üçün hava və su qədər əhəmiyyətlidir. Mənəvi olaraq yaşamağın və var olmağın yeganə şərti namazdan keçir. Davamlı Allah ilə rabitə halında olmağın da yolu namazdan keçir.

Peyğəmbərimiz (s.ə.s)-in bu hədisi-şərifini də eşitməyənəmiz yoxdur: Allah Rəsulu: "Mən sizi qiyamət günü alnınızdakı nurdan və əllərinizin ağlığından taniyacağam" deyir. Namaza gedən yol dəstəmazdan keçir. Dəstəmaz bir müsəlmanın siğndığı və mənəvi rahatlıq tapdığı yeganə limandır. Dəstəmaz müsəlman üçün mənəvi silahdır. Dəstəmazlı gəzməyi özünə vərdiş halına gətirən bir mömin şeytan-dan və insanlardan gələ biləcək hər cür şərdən əmin olar. Bu, təcrübələrlə sınanmış bir hadisədir. Dolayı ilə bir

Peyğəmbərimizin ən həssas olduğu ibadət də namazdır. Və əvvəlki ümmətlərdə də namaz və ya ona bənzər bir ibadətin olması bunun nə qədər əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir. Çünkü qulun vasitəsiz Rəbbi ilə birbaşa əlaqədə olduğu ibadət namazdır. "Səcdə möminin meracıdır" ifadəsi də bunu açıq-aydın əks etdirir.

müsəlman davamlı mühafizə altında olmaq üçün hər vaxt namaza duracaq.

Bir də namazlarından qafil olanlar var! Qurani-Kərim onlar haqqında "vay halına onların" deyir. Namaz dərdində olmayan, ya da namazla arasında qalın divarlar olan bir müsəlmanın hali necə də fəlakətdir və nə böyük bir ziyandır. Namazdakı bərəkətdən və namazdakı mənəvi həzdən məhrum olmaq bir müsəlman üçün nə qədər də həzindir.

Son olaraq: Bütün səcdələrimizi bir merac bilməliyik. Və ən sevimli ilə daha çox baş-başa qalmağın dərdində və eş-qində olmalıyiq. Səcdələrimiz, səccadələrimiz bizim dualı və istigfarlı dodaqlarımızla boyanmalıdır. Və həm öz günahlarımıza, həm də ümmətin ortaq dərdlərinə göz yaşı tökməliyik. Heç bir şey edə bilməsək, Rəbbimizə bizi namazdan və duadan biganə qalacaq bir ürəkdən uzaq tutması üçün dua etməliyik. Hər şey insanın daxilindəki həssaslıqların yavaş-yavaş ölməsi ilə başlayır. Nə vaxt ki, bir vaxt namazını qila bilmədikdə daxilimizdə narahatlıq hiss etmədik, o zaman oturub halımıza ağlamalıyiq.

NAMAZDA ŞƏFA VARDIR

Namaz nəfsi hesaba çəkməkdir. Fərdi və ictimai bir nəfs mühasibəsidir. İlk növbədə Haqqın hüzuruna hər duruşumuzda məhşər duruşunu ağlımiza gətirib hesabımızın necə olacağını düşünərək həyatımızın qalan hissəsini ona görə nizamlamağı asanlaşdırır. İctimai mənada Hz. Peyğəmbərin tətbiqatında olduğu kimi camaatla namaza gələnlərin hal və xətrini soruşmağı, gəlməyənlərin ziyanətini öyrədir bizə.

Islam tövhid dinidir. İstər teorik, istərsə də praktik yönən olsun, islamın mərkəzində bu əsas vardır. İmanın əsasları tövhidi dilə gətirərkən islamın əsasları, yəni ibadətlər də tövhidi gücləndirən və qoruyan tətbiqatlardır. Bunların ən başında namaz gəlir ki, islamın bütün əmr və gözəlliklərini özündə cəm edən, qılanları da ucaldan bir ibadətdir.

Namaz gün ərzində beş dəfə insanı süni ehtiyaclardan, bitməz-tükənməz ehtiraslardan qurtarıb duracağı məqamı xatırladan, könlünün və gözünün qibləsinin nə və hara olduğunu öyrədən qüdsi bir ibadətdir.

Çarəsizlikdən inləyən və kimsəsizlik-

dən şikayət edən stress çağının insanların yalnızlıqlıdan qurtaran bənzərsiz bir ibadətdir. Camaatla qılındıqda cəmiyyəti tək vücud halına gətirən və birlikdə səcdəyə yönəldən, hər cür dərd, qəm və sıxıntıının paylaşıldığı və birlikdə həll edildiyi kəsrətdəki vəhdətin bir simvoludur. Möminlərin bir binanın kərpicləri halına döndüyü və bunu six səflərdə şəxsən hiss etdiyi bir ibadətdir. Təkbaşına qılındıqda belə insanı ən ulu padşahın hüzuruna aparan və xəzinəsi sonsuz, əfv və mərhəməti hədsiz, ürəklərdən keçənləri belə bilən və dileyənlərin istəklərini qarşılıyan Haqqın hüzurunda həqiqi sükunət mənbəyinə çatdırmaqdır. Ancaq unutmamaq lazımdır ki,

məsciddən və namazdan bu qədər istifadə edə bilmək üçün çöldə qoyub gəldiyimiz ayaqqabilar kimi yan-yana duraraq deyil, eyni qibləyə dönüb, eyni səfi paylaşarkən qəlblərin birliyi və qardaşlığın gərəyi ilə həmhal ola bilməliyik.

Namaz nəfsi hesaba çəkməkdir. Fərdi və ictimai bir nəfs mühasibəsidir. İlk növbədə Haqqın hüzuruna hər duruşmuzda məhsər duruşunu ağlımiza gətirib hesabımızın necə olacağını düşünlərək həyatımızın qalan hissəsini ona görə nizamlamağı asanlaşdırır. İctimai mənada Hz. Peyğəmbərin tətbiqatında olduğu kimi camaatla namaza gələnlərin hal və xətrini soruşmağı, gəlməyənlərin ziyrətini öyrədir bizi.

Dünya dərgahi-ilahidir. Bütün varlıqlarsa daima Onu zikr edir. Məscidlərimiz göyün qübbə olduğu məkanlardır. Camaatla məsciddə qılınan namaz insana cahanşüməl bir dəyər və nəzər nöqtəsi verdiyi kimi göy qübbənin altındakı əsl vəzifəsi olan xəlifeyi-aləm olduğunu xatırlatmaqdən, qeyri-məhdud bir baxışla dünyanın o biri ucunda iman üçün döyünen qəlblərə can atmaqdən, qanadı qırıq bir quşa şəfa olmaqla vəzifəli olduğunun şüuruna çatdırın bir ibadətdir.

Namaz duadır. Dünya həyatı naqis bir həyatdır və ehtiyacı, acısı, sixintisi tükənməz. Bu səbəblə insan daima yardım möhtacdır. Namaz bütünlüklə Allaha sığınmadır. Zəhmətsiz, kağızsız, qələmsiz, şifahi arzu-haldır. Hər rükətdə oxunan Fatihə Quranın özəyidir: Ey Aləmlərin və din gününün sahibi, Rəhman və Rəhim olan Rəbbimiz! Həmd-sənalar Sənədir. Biz yalnız Sənə qulluq edər və yalnız Səndən yardım istəyərik. Bizi yolunu azmişlərin və qəzəbinə düşər olanların yoluna deyil, nemət verdiyin bəndələrinin yolu olan sirati-müstəqimə yönəlt! Amin.

Namaz daimi bir zikrdir. Təkbir ilə Allahın hüzuruna durulur. Quran oxunur. Bədən və ruh birlik və dirilik içərisində Haqqın hüzurunda durur. Qiyam, qiraət, rüku, səcdə bir bütün halında zikri-daimidir. Bu yönüylə bizi bizə getirən, ürəyimizi və tüklərimizi ürpərdən, qəlb-lərimizin mənəvi xəstəliklərinə şəfa qaynağıdır. Allah təala “Qəlblər ancaq Allahu zikr etməklə aram tapar” buyurur.

Namaz yalnız mənəvi xəstəliklərin şəfəsi deyil, eyni zamanda maddi xəstəliklərdən qoruyan və qurtaran bir ibadətdir. Hz. Peyğəmbər qarnı ağrayan Əbu Hüreyrəyə: “Qalx namaz ql, namazda şəfa vardır.” (İbn Macə, Tibb, 10) buyurmuşdur. İngilis elm adamı Bernard Şounun iki mininci illərdə Avropalı həkimlərin xəstələrə yazdıqları resseptlərinə namazı əlavə edəcəklərini dediyi söylənir. Biz müsəlmanların borcu isə namazı lazımlıq qılmaqdır. Çünkü dünyanın hər yerində müsəlmanlığın ən əsas göstəricisi namaz, göyə doğru uzanan minarə və məscidlərdir. Bunlar vəhdətin simvolu olaraq görülür.

Nobel mükafatı almış Aleks Karelin “Namaz vücudun sistem və orqanlarında bir canlılıq yaradır. Hətta bu, dövrümüzə qədər bilinən ən möhtəşəm təravətlilik qaynağıdır.” deyir.

Gündə beş dəfə müəzzzinlərin minarələrdən bizi namaza çağırarkən, dünyanın və axırətin, bədənin və ruhun, ağlin və qəlbin bütün dərd və qüssələrindən xilas olmağa çağırduğunu duymurmuqlaqlarımız. Peyğəmbər (s.ə.s) müəzzzinə bu həqiqəti belə ifadə edir:

“Ya Bilal, namaza dəvətlə bizi rahatlığa qovuşdur.”

Namazda şəfa vardır. Gündə beş dəfə axsatmadan qılınmalıdır.

CAMAATLA NAMAZ

Peygəmbərimiz (s.ə.s) nafilə namazların evdə qılınmasının daha savab olduğunu, amma fərz namazların mütləq məsciddə, camaatla qılınmasının lazımlığını söyləyərdi.

Gözləri görməyən bir səhabə bir gün Allahın Elçisinin yanına gəldi; Mədinədə zəhərli həşəratların, yırtıcı heyvanların olduğunu və onu məscidə aparıb gətirəcək birinin də olmadığını söyləyərək namazları evində qılması üçün icazə istədi.

Rəsuli-Əkrəm ondan, evində azan səsini eşidib-eşitmədiyini soruşdu; eşitdiyini deyincə ilahi dəvətə tabe olub camaata iştirak etməsini əmr etdi.

İndi Peygəmbərimizi dinləyək, məscidə və camaat namazına getməyin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu öyrənək:

“Kənddə və ya başqa bir yerdə (bir ərazidə) üç nəfər bərabər bir yerdə olduğu halda namazı camaatla qılmazlarsa şeytan onlara qalib gələr. Ona görə də diqqətli olun, camaatla namazı tərk etməyin. Çünkü sürübən ayrılan qoyunu qurd yəyər.”

“Camaatla qılanan namaz təkbaşına qılanan namazdan iyirmi yeddi dərəcə dəha üstündür (savabdır).”

“İki nəfərin birlikdə namaz qılması təkbaşına qılmaqdandır, üç nəfərin birlikdə namaz qılması iki nəfərlə birlikdə namaz qılmaqdandır daha üstündür. Camaat nə qədər çox olarsa, Allah təala da o qədər razi olar.”

“Biriniz namaz qıldığı yerdən ayrılmadığı, orada heç kimə əziyyət etmədiyi və

Şübhəsiz Allah təala sizin Peygəmbərinizə hidayət yollarını açıqlamışdır. Beş vaxtda qılanan namazlar da hidayət yollarındandır. Əlbəttə, hamınızın evində namaz qıldığı bir yer vardır. Əgər camaata gəlməyib namazı evinizdə qılarsınızsa, Peygəmbərinizin sünnəsini tərk etmiş olarsınız. Peygəmbərinizin sünnəsini tərk edərsinizsə yolunuzdan azarsınız.

dəstəmazını pozmadığı müddətçə məlklər:

Allahım! Ona mərhəmət et!

Allahım! Onu bağışla!

Allahım! Onun tövbəsini qəbul et! deyə dua edərlər.”

“Bir müsəlman məscidə gəldikdə namaz qılınmış olsa belə, eyni camaatla namaz qılmış kimi savab qazanar.”

“Əsasən qaralıq gecələrdə məscidə yeriyərək gedənlərə qiyamət günü parlaq bir nur veriləcəkdir.”

Yuxarıdakı hədislər Əziz Peyğəmbərimizin zamanında çox xəstə olanlar xaricində hər müsəlmanın məscidə, camaata getmək məcburiyyətində olduğunu göstərməktədir.

Burada Abdullah bin Məsud (r.a)-ın mövzu ilə əlaqəli görüşünü nəql etmək faydalı olar. İbn Məsud Peyğəmbər təribəyəsində yetişən bir şəxsdir. Camaatla namaz haqqında belə deyərdi:

“Öldüyü zaman müsəlman olaraq can vermək istəyən, beş vaxt namazı davamlı olaraq məsciddə qılsın. Şübhəsiz Allah təala sizin Peyğəmbərinizə hidayət yollarını açıqlamışdır. Beş vaxtda qılanan namazlar da hidayət yollarındandır. Əlbəttə, hamınızın evində namaz qıldığı bir yer vardır. Əgər camaata gəlməyib namazı evinizdə qılsınızsa, Peyğəmbərinizin sünənəsini tərk etmiş olarsınız. Peyğəmbərinizin sünənəsini tərk edərsinizsə yoluñuzdan azarsınız.

Bir adam dəstəmazını gözəl alaraq məscidlərdən birinə gedərsə, atlığı hər addımın əvəzində Allah təala ona bir savab verər, dərəcəsini bir pillə yüksəldər və bir günahını bağışlayar.

Peyğəmbərimiz zamanında biz bir namaza gedərkən çox savab qazanaq deyə addımlarımızı kiçik atardıq. Münafiq olduğu bilinənlər xaricində heç birimiz camaatla namazdan geri qalmazdıq. Xəstə olduğu üçün qoluna girdiyi iki nəfərin yaradımı ilə namaza gələn bir adamı yaxşı xatırlayıram.”

İمام Əvvəzainin qənaətinə görə səhabə və tabiu nəslinin beş xüsusiyyəti vardı:

Namazı camaatla qılmaq,

Rəsuli-Əkrəmin sünənəsinə tabe olmaq,

Məscidləri emar etmək (ibadətlə bəzəmək),

Quran oxumaq,

Allah yolunda cihad etmək.

Sübə, ikindi və yatsı namazları

Camaatla qılınacaq namazlar içərisində ən çətin, istirahət və yuxu zamanına rastladığı üçün səhər və yatsı namazlarıdır.

İndi bu mövzuda Peyğəmbərimiz (s.o.s)-i dinləyək:

“Yatsı namazını camaatla qılan, gecə yarısına qədər namaz qılmış sayılır; sübh namazını camaatla qılan isə bütün gecəni namaz qılmış sayılır.”

“Əgər müsəlmanlar yatsı və sübh namazlarının nə qədər savab olduğunu bilsəydilər iməkləyərək də olsa məscidə və camaata gedərdilər.”

“Bəzi mələklər gecə vaxtı, bəziləri də gündüz vaxtı bir-birinin ardınca gəlib sizin aranızda olarlar; sübh və ikindi namazlarında növbə dəyişdirmək üçün görüşərlər.

Gecə vaxtı yanınızda qalan mələklər Allahın hüzuruna çıxarlar. Allah təalaullarının halını çox yaxşı bildiyi halda yənə mələklərdən soruşar:

- Ayrılarkən bəndələrim hansı halda idilər? Mələklər:

- Onlar namaz qılkən ayrıldıq; yanlarına gedərkən də namaz qılırdılar -deyərlər.

“Sübə və ikindi namazlarını qılan kimse cənnətə girər.”

“Sübə namazını qılan kimse Allahın himayəsindədir.”

“Diqqət et, ey Adəm oğlu! Allah, himayəsində olan bir mövzuda səni hesaba çəkməsin.”

“Sübə və ikindi namazlarını əldən gəldiyi qədər qaçırmamaq lazımdır.”

“İkindi namazını qaçıranlar ailəsini və

RAMAZAN AYINIZ

“İnsanlara doğru yolu göstərən, bu yolu açıq dəlilləri ilə aydınlaşdırın və (haqqı batıldıq) ayıran (Quran) Ramazan ayında nazil edilmişdir.” (el-Bəqərə, 185)

Peyğəmbərimizin sahuru

Əziz Peyğəmbərimiz sahur vaxtına xüsusi qiymət verərdi. “Sahura qalxmağa tənbəllik etməyin, sahur yeməyi bərəkətli bir qıdadır.” -deyərdi. Başqa bir hədisində də belə buyurmuşdur: “Sahur yeməyi bərəkətlidir. Onu yeyin. Bir udum suyla da olsa sahur edin. Allah təala və mələkləri sahur edənlərə rəhmət saçarlar.”

Peyğəmbərimizin Ramazan ibadəti

Ramazan ayı girdikdə Peyğəmbərimiz nafilə namazları artırardı. Bu da ən çox təravih namazında gözə çarpardı. Dua və zikr ayı sayılan Ramazanda Qurani-Kərimi daha çox oxuyardı. Cəbrayıl (ə.s) da hər gecə Rəsulullahın yanına gələr, qarşılıqlı Quran oxuyardılar.

Ramazana vida günləri yaxınlaşdıqda Peyğəmbərimizin ibadətlərində canlanma olurdu. Xüsusən də min aydan daha xeyirli Qədr gecəsinin Ramazan ayının son on gününə təsadüf etdiyi üçün bu gecəni əldən verməməyə çalışardı. Bu haqda belə buyururdu: “Kim Qədr gecəsində, bu gecənin böyüklüğünü qəbul edərək və savabını Allahdan umaraq namaz qılarsa, keçmiş günahları bağışlanar.”

Peyğəmbərimizin Ramazan müjdəsi

Peyğəmbərimiz (s.ə.s) Ramazan ayını həsrətlə gözləyərdi. Üç aylara qovuşduqda sevinər və “Allahım, Rəcəb və Şabanı bizə bərəkətli et və bizi Ramazana qovuştur!” –deyə dua edərdi. Rəcəb və Şaban aylarında hər zamankindən daha çox nafilə oruc tutar, Ramazanı da belə müjdələyərdi: “Cənnətin səkkiz qapısı vardır. Bunlardan birinin adı Reyyandır. O qapıdan yalnız oruc tutanlar girəcəkdir. Sonuncu oruclu da içəri girdikdə o qapı bağlanacaqdır. Bu qapıdan girənlərə bir şərbət veriləcək, onu içən bir daha susamayacaq.”

Peyğəmbərimizin iftarı

Allah təala öz bəndəsinin Ona bağlılığını və ehtiramını görməkdən məmənun olur. İftar saatı bu ehtiramı göstərməyin ən yaxşı zamanıdır. Buna görə də Peyğəmbərimiz (s.ə.s) iftara vaxtını dəqiqliklə izləyərdi. İftar vaxtı girdikdə dərhal oruc açmağın fəziləti haqda belə buyurmuşdur: “Bir an önce iftar etməyə cəhd etdikləri müddətçə, ümmətim xeyir və bərəkətdən ayrılmamış olur.” (Buxari, Savm 45)

İftar zamanı edilən duaların qəbul olacağını söyləyən Peyğəmbərimiz iftardan əvvəl belə dua edərdi: “Allahım, Sənin rızan üçün oruc tutdum. Sənin verdiyin ruzi ilə orucumu açıram.” Sonra varsa xurma, yoxdursa su ilə orucunu açar, belə edilməsini tövsiyə edərdi.

“Oruclu üçün iki sevinc anı vardır: biri iftar etdiyi, digəri də orucunun savabıyla Rəbbinə qovuşduğu andır.” (Buxari, Savm 9)

MÜBARƏK!

İftar yeməyi necə olmalıdır

Qarşidan on bir ayın sultanı Ramazan ayı gəlir. Sözsüz ki, hər birimiz bu ayda sevə-sevə oruc tutacaq. Orucun insan sağlamlığına bir çox faydalarının olduğunu bilirik. Lakin bəzən orucumuzu açarkən iftar süfrəsində həddən artıq yeyirik və buna görə də ağırlaşırıq ki, bu da sağlığımıza zərərdir. Sağlam və gümrah olmaq üçün iftar süfrəmizi necə hazırlamalıyıq? Gəlin birlikdə baxaq:

1. Süfrədə çox çörək yeməməyə çalışın.
2. Süfrədəki yeməklərin daha az yağlı olanlarına üstünlük verin. İlk növbədə salat kimi ağır olmayan yeməklərin dadına baxın. Bununla alacağınız kalori miqdarnı mümkün olduğu qədər azaldın.
3. Su için. Yeməyin ilk 10 dəqiqəsində ən az 2-3 stəkan su için. İftarda və sahurda ümumi içdiyiniz su miqdarı 1,5 - 2 litr olsun.
4. Xəmir və şərbətli şirniyyatların yerinə südlü və meyvəli olanları seçin. Şirniyyatı yeməyi yedikdən bir qədər sonra yeməyə çalışın.
5. Yeməkdən sonra çay içmək istəyirsizsə 30 dəqiqə gözlədikdən sonra içməyiniz məsləhət görülür.
6. Çox isti və çox soyuq qidalar boş olan mədənizdə narahatlılıq yarada bilər. Buna görə yediklerinizin iliq olmasına diqqət edin.
7. İftarda təhlükəli yeməklər : Kolbasa, basdırma, qaymaq kimi qidalardan hazırlanan məhsullar. Xüsusən də ürək xəstələrinin bu cür yeməklərdən uzaq durması məsləhət görülür.

Sizin üçün ideal menyu

- 1-2 ədəd zeytun, xurma və ya pendir
- 1 kasa şorba
- 1 pors ət yeməyi
- Salat (az yağlı)
- 2-3 dilim çörək və ya plov, makaron
- 2 ədəd meyvə
- 1 stəkan süd və ya qatıq

DÜŞÜNMƏK VƏ İNANMAQ

Allah təala düşünmək və inanmaq qabiliyyətini yer üzündə yalnız insana vermişdir. Düşünmək təkcə insana məxsus bir xüsusiyyət olduğu kimi, inanmaq da eynilə insana məxsus bir xüsusiyyətdir. Necə ki, hiss etmə qabiliyyəti heyvanlarda var olan bir xüsusiyyətdir, düşünmə və inanma qabiliyyəti də varlıqlardan ancaq insana verilmiş, ona məxsus edilmişdir.

İnsanı insan edən və onu digər yaradılmış varlıqlardan ayıran əsas üstünlük və məziyyət ona verilmiş olan ağıdır. Ağlin təmsil etdiyi düşünmə hissi kimi,

dinin təmsil etdiyi inanma və iman gətirmə də insanla birlikdə mövcud olmuşdur. İnsandakı düşünmə ilə inanma qabiliyyət və istedadının bir-birindən ayrılmaz iki parça olduğunu, Quranın ümumi ruhundan və sünənənin ümumi üslub və metodundan anlamaq olar.

Ağlı sahibi bir insanın düşünmə xüsusiyyəti olduğu kimi, inanmaq kimi fitri bir xüsusiyyəti də vardır.

Hz. Adəm insan olması baxımından ağlı və düşünmə xüsusiyyətini təmsil etdiyi kimi, Peygəmbər olması baxımından da dini və inancı təmsil edir. Bu

İnsanı insan edən və onu digər yaradılmış varlıqlardan ayıran əsas üstünlük və məziyyət ona verilmiş olan ağıdır. Ağlin təmsil etdiyi düşünmə hissi kimi, dinin təmsil etdiyi inanma və iman gətirmə də insanla birlikdə mövcud olmuşdur.

İnsandakı düşünmə ilə inanma qabiliyyət və istedadının bir-birindən ayrılmaz iki parça olduğunu, Quranın ümumi ruhundan və sünənənin ümumi üslub və metodundan anlamaq olar.

səbəblə də inanmaq və düşünmək, insana mənsub olmaq baxımından bir-birlərindən ayrı deyillər.

Həz. Adəm ilk növbədə bir insandır, düşünən, ağıl sahibi olan bir varlıqdır, bundan sonra isə peyğəmbər və dinin təmsilçisidir. Çünkü din, mahiyyət etibarı ilə ağıl sahibi olanlara xıtab edir.

Bu iki dəyərin eyni insanda birləşməsi də, inanma ilə düşünmənin bir-birlərilə əlaqələrinin olduğunu ortaya çıxarır.

Ağıl və düşüncə bəzən içindən çıxa bilmədiyi promlemlərin həll edilməsinə, üfüqünən genişlənməsində, bəsirəti bağlandıqda və korlaşıdqda onun önünü açıb yol göstərməsində həmişə dinə və inanmağa borclu və möhtac olmuşdur.

Eddington adlı bir mütəfəkkir elmin ortaya qoyduqlarının xaricində başqa bir həqiqəti qəbul etməyən elm adamını sadəcə bir torla dənizə çıxan balıqçıya bənzədir. Balıqçı torunun tuta bilmədiyi balıqların var olduğunu inanmaz. Elmin çata bilmədiyi həqiqətləri yox sayan bir mütəfəkkirin vəziyyəti də bu balıqçıdan fərqli deyildir.

İnsan düşüncəsinin bir çox mövzuda ilahi vəhyin nurundan uzaq qaldığını söyləmək mümkün deyildir. Ammonius Saccas adlı bir mütəfəkkir bu təsirlənməni açıqlamaq üçün məşhur filosof olan Platon haqqında; “*O, yunanca danişan Musadır*” demişdir. Yəhya Ən-Nəhvi də Platonun Hz. Musadan ilham alaraq öz fəlsəfəsini təkmilləşdirdiyini və inkişaf etdirdiyini iddia edir. İnsanlar hansı dövrdə yaşıdlılarından asılı olmayaraq ilahi vəhyin nurundan məhrum edilməmişdirler.

İslam dininə gəldikdə isə, burada “*Allahın zatının düşünülməsi*” xaricində bütün düşüncə və elm fəaliyyətlərinə icazə verilmiş və sərbəst buraxılmışdır.

Ağıl və düşüncə dinsiz və inancsız

doğru yolu tapa bilmədiyi kimi, din və inanc da ancaq ağıl ilə anlaşıla bilər və açıqlanar. Düşünmək gözə, inanmaq isə işığa oxşayır. İşıq olmazsa göz görə bilməz. Göz olmadıqda da sırf işıqla da görmək mümkün deyildir. Düşüncə dinin rəhbərliyindən məhrum qaldıqda, işığın yoxluğu səbəbələrə özün aciz qaldığı kimi, bir çox şeydən aciz qalır. Başqa bir ifadə ilə inanc bir binadır, düşünmək isə onun təməlidir. Binasız təməl mənasıdır. Təməlsiz bina isə ayaqda dura bilməz.

Düşünmək və inanmağın hansının ilk və əvvəl gəldiyi haqqında Paul Regnaud adlı mütəfəkkir belə demişdir: “İlk mütəfəkkirlər dini mətnlərin ilk müfəssirləri və açıqlayıcıları olmuşdurlar”.

Ağlin əsli düşünmək, dinin əsli isə inanmaqdır. Qəzalinin ifadəsi ilə inanmaq və iman götirmək; “ruhani bir zövq və həzz halını yaşamaqdır”. Düşünmə ilə məşğul olarkən bir fikrə sahib olmaq lazımdır. Dini yaşayarkən isə inanmaq, anlamaq, hiss etmək və ibadət etmək lazımdır. Ancaq inanmaq, dua etmək və ibadətin düşüncə və təfəkkür yönü olduğu kimi, düşüncə və təfəkkürün də dini və inanc yönü vardır.

FƏZİLƏT SORAĞINDA -2

Həzrət Əbu Bəkr Siddiq (r.a) Qurani-Kərimin hökmlərinə və Haqq Peygəmbərinin sünnesinə özünə xas olan bir dəqiqliklə riayət edərək hamiya ölçü olacaq bir təslimiyyət iqlimində yetişmiş, mübarizə aparmış və son nəfəsinə kimi mübarək dinimizin zahiri və batını mahiyyətini bu yaşayışı ilə insanlara ərz edərək ucalmışdır.

Vaxt ötdü. İllər dolandı. Bəşəriyyət son Peygəmbərin müjdəsi ilə təravətlənən yeni bir həyat mərhələsinə qədəm qoydu. Bu həyatın hələ yaşanmamış, lakin səmavi kitablarda şəninə söylənilən saysız-hesabsız tərifləri təfəkkür əhli olan insanları həddən ziadə məşgul etməyə başlamışdı: - Görəsən kimdir bu bəxtəvərlər? - deyə verilən suallar, Məhəmməd əleyhissalamın ümmətindən olan möminlərin, ilahi yaradılışdakı bənzərsizliyinin dünya səhnəsində şanlı örnəklər şəkilndə canlanması ilə öz məntiqi cavabını tapdı. Bu bəxtəvərlərin önündə heç şübhəsiz ki, ilahi yaranış məsuliyyətinin ağır yükünü çiyinlərinə yükləmiş əmsalsız bir insanlıq xəzinəsi olan Əbu Bəkr Siddiq (r.a) gəlməkdədir.

Həzrət Əbu Bəkrin zahirən sadə görünən sakit və incə ruhlu şəxsiyyətinin arxasında Rəbbinin rızasını qa-

zanmaq üçün sürülən möhtəşəm bir həyat çalışması gizlənirdi.

Əmirəlmöminin Həzrət Əbu Bəkr Siddiq (r.a) Qurani-Kərimin hökmlərinə və Haqq Peyğəmbərinin sünnetinə özünə xas olan bir dəqiqliklə riyət edərək hamiya ölçü olacaq bir təslimiyyət iqlimində yetişmiş, mübarizə aparmış və son nəfəsinə kimi mübarək dinimizin zahiri və batını mahiyyətini bu yaşayışı ilə insanlara ərz edərək ucalmışdır.

Onun bu halını Həzrət Peyğəmbər mübarək hadisələrində belə anlatmışdır:

“Əbu Bəkrin imanı, bütün möminlərin imanlarının cəmi ilə tərəzidə çəkilsə Əbu Bəkrin imanı ağır gələr.”

“Günəş, ümmətimin içindən Əbu Bəkrdən daha üstün bir kimsənin üzərinə doğmadı”.

Fəzilət əhlinin öndəri olan Əbu Bəkr əs-Siddiqin insanlara səslənməsi öz önəmi ilə xüsusi olaraq seçilməkdədir. O buyurdu:

“Uca Allaha həmd-sənalar olsun. Sizə təqvanı və Allahı layiqincə ucaltmınızı təvəqqə edirəm. Allaha qarşı qəlbinizdə qorxu və ümid iç-içə olsun. Ondan bir şey istədiyinizdə israrla diləyin.

Ey Allahın quulları, Uca Allah sizi bir qarşılıq müqabilində girov etmişdir. Əbədi bolluğa nail olmanıza qarşılıq olaraq kiçicik bir çətinliyinizi satın almışdır. Əlinizdə də ucalardan uca bir kitab vardır. Bu, möhtəşəmlikləri tükənməyən və nuru sönməyən bir kitabdır. Allahın kitabını və kəlamını təsdiq edin. Onun kitabını özünüzə öyündə qaynağı edin. Qiymət gününün zül-

mətindən qurtulmaq üçün indidən onun nuruna sığının.

Allah (c.c) sizi yalnız Ona ibadət edəsiniz deyə yaratmış və əməlləriniz üçün də kiramən-katibin mələklər təyin etmişdir. Onlar etdiyiniz hər şeyi bilməkdədirler.

Yenə də bilin, ey Allahın quulları! Hər gün və hər gecədə vaxtnı bilmədiyiniz məchul bir əcələ sürüklənməkdəsiniz. Gecəmi, gündəzmü nə zaman gələcəyi bəlli olmayan ölüm sizi izləməkdədir. Sizə verilən bu müvəqqəti ömrü Allah üçün edəcəyiniz əməllerlə sürdürərək nöqtələyin.

Unutmayın ki, belə bir yaşayışı ancaq Allahın iradəsi və ehsanı ilə yaşaya bilərsiniz. Müddət bitmədən, əcəliniz sizi bayağı, çirkin əməller içində yaxalayıb götürmədən tələsin və ömrünü dəyərləndirin.”

Əbu Bəkr Siddiq həzrətlərinin ruhi dərinliklərində Allaha və onun Haqq Rəsuluna bəslədiyi idrakı imkansız olan məhəbbəti, sahib olduğu və sevə-sevə infaq etdiyi var-dövlətinin də mahiyyətinə nüfuz edərək Məhəmməd əleyhissalamın risalətinə misli görünməmiş bir dəstək olmuşdur. Əgər buraya fövqəladə təbiətə malik Əbu Bəkr ruhaniyyətinin mənəvi infaqını da əlavə etsək onda qiyməti yaşadığımız fani ölçülərə sığmayacaq mübarək Peyğəmbər kəlamının mənasını yalnız axırət aləmində qavramaq mümkün olacaqdır. Allah Rəsulu (s.ə.s) buyurur:

“Bu aləmdə qarşılığını verə bilmədiyimiz yaxlılıqların əvəzini Allah təala qiymət günü Həzrət Əbu Bəkrə verəcəkdir!”

HEÇLİK

O belə, nə qədər ibadət edirsə etsin, Allah təalaya layiqiyələ şükür edə bilməyəcəyini dərk edərək yaşayır, aləmləri əhatə edən mərhəmət ümmani olan ürəyi Haqqın hüzurunda heçlik duyğusuya çırpınırdı. Bu səbəblə etdiyi əməllərini heç vaxt kafi görmür və hətta “heç” hökmündə görür, itaet və niyazlarını artırıqca artırırdı.

“Sən çıxınca aradan, qalır səni yaradan!”

İnşan bütün məxluqat kimi, hələ adı xatırlanmadıqda, heç bir şey deyilkən, Allahın lütf və kərəmiylə “Kun! / Ol!” əmri-ilahisinə məzhər olmuş və beləcə “heçlik”dən, yəni “yoxluq”dan “varlıq” aləminə çıxarılmışdır.

Üstəlik “əhsəni təqvim - ən gözəl şəkildə” yaradılıb müstəsna istedadlarla təchiz edilərək “əşrəfi məxluqat”, yəni “varlıqların ən şərəflisi” qılınmışdır. Bu səbəbdən insanın Xaliquşşəhərinə qarşı sonsuz şükür borcu vardır.

Bu barədə ən mühüm və çətin məsələ də, “iman” nemətinin əvəzini ödəyə bilməkdir. Çünkü əvəzi ödənməyən bir şeyə sahiblik iddia etmək, əbəsdir. Cənnət və onun da zirvəsində Cəmalullahə nail olmaq sədəqətin, dostluğun və heçlik halında yaşamağın müqabili olaraq, mərhəməti sonsuz olan Allahın müstəsna bir lütf və ikramıdır.

Peyğəmbərlər belə, Allah təalanın şükür borcunu layiqiyələ ödəyə bilməkdən aciz qaldıqlarını etiraf edərək bir qulluq həyatı yaşamışlar. Necə ki, Peyğəmbərimiz (s.ə.s) gecələr ayaqları şişənə qədər saatlarla namaz qılmış; paltarını, saqqalını və səcdə etdiyi yeri, mübarək gözyaşlarıyla yumoşdur. Ona:

“- Ya Rəsulallah! Allah təala sizin keçmiş və gələcək xətalarınızı bağışladığı halda, nə üçün bu qədər ağlayırsınız?” dedikdə:

“- Allaha çox şükür edən bir qul olmayımmış..”
buyurmuşdur. (Bax. İbn Hibban, II, 386)

O, kainatın yaradılış səbəbidir...

O, Allahın Həbibi, ən sevimli qulu, qulluğun zirvəsidir...

O belə, nə qədər ibadət edirsə etsin, Allah təalaya layiqiyələ şükür edə bilməyəcəyini dərk edərək yaşayır,

aləmləri əhatə edən mərhəmət ümmənini olan ürəyi Haqqın hüzurunda heçlik duyğusuya çırpınırdı.

Yaşadığı qulluq halının, Rəbbinin şanlı-uluhiyətinə müqabil, nə qədər nöqsan və kifayətsiz olduğunu gördükcə də, hər fürsətdə tövbə və istigfar edirdi. Hədisi-şəriflərində belə buyurmuşdur:

“Vallah, mən gündə yetmiş dəfədən çox Allahdan məni bağışlamasını diləyir, tövbə edirəm.” (Buxari, Dəavat, 3; Tirmizi, Təfsir, 47)

Təbii ki, Həzrət Peyğəmbər (s.ə.s) bu tövbə və istigfarları bir günah səbəbilə deyil, bir tərəfdən şükür borcunu ödəyə bilməmə narahatlığı, digər tərəfdən də Haqq təalanın razılığına nail ola bilmək, Ona daha da yaxınlaşa bilmək arzusunda olduğu üçün edirdi. Çünkü Peyğəmbərimiz (s.ə.s) daim mənəvi bir tərəqqi içində olduğundan, bir sonrakı hal və mövqeyinə görə daha aşağı səviyyədə olan əvvəlki halına istigfar etməkdə idi.

Bu könül üfükü içində Rəbbinə yalvarışın ülvî mənzərələrindən birini Həzrət Aişə (r.anha) belə nəql edir:

“Bir gecə oyandığımıda Allah Rəsulunu yanında görə bilmədim. Ağlıma, digər xanımlarından birinin yanına getmiş ola biləcəyi ehtimalı gəldi. Əlimlə ətrafi yoxladım. Əlim ayaqlarına toxundu. O zaman Allah Rəsulunun səcdədə olduğunu anladım. Qulaq asdım, hiçqırı-hıç-

qıra ağlayır və belə yalvarırdı:

“Allahım! Qəzəbindən rızana, cəzalan-dırmağından əfvinə siginıram! Allahım, başqasına deyil, Səndən yenə Sənə siginıram. Səni layiq olduğun şəkildə mədh və səna etməkdən acızəm! Sən özünü necə mədh və səna etmişənsə eləsən!” (Müslim, Salət, 222; Tirmizi, Dəavat, 75/3493)

XALİS QULLUĞUN ƏSASI

Ən böyük vəzifəmiz Rəbbimizə olan şükür borcumuzu ödəməyə çalışmaqdır. Yoxdan var edilmiş olmaq belə, şükründən aciz qalınacaq bir nemətdir... Hal belə ikən; varlıqlar içində insan, insanlar içində əhli iman, (rəvayətə görə) 124 min peyğəmbər içində Həzrət Məhəmməd (s.ə.s)-ə ümmət olmaq, nə böyük nemətdir!...

Bütün bu nemətlər qarşısında Rəbbimizə şükür səcdəsinə qapanıb bir ömür başımızı qaldırmasaq, yenə də az, yenə də nöqsan, yenə də “heç” hökmündədir...

Bu hədisi-şərif yuxarıdakı həqiqəti nə qədər də dəqiqlik izah edir:

“Bir adam doğulduğu gündən, yaşlanıb ölüyüү günə qədər Allah rızası üçün və itaət niyyətiylə alını yerdən qaldırmayıb cəhd göstərsə, o adam yenə də (Allahın ona lütf etdiyi nemətlərin şükründən aciz qaldığı düşüncəsiylə) qiyamət günü əmələrini az görər.” (Əhməd, c. IV, s. 185)

Heçliyin ziddi və düşməni olan “mənliyi” mümkün olduğu qədər dəf edə bilmək, təsəvvüfün ən mühüm məsələlərindən biridir. Belə ki, insanı bu barədə xəbərdar edən ifadələrə sahib olan hüsnü-xətt lövhələrinin dərgah divarlarını bəzəməsi, həmişə davam edən gözəl bir ənənədir.

Yəni bu cür bir ibadət həyati belə, əbədi qurtuluşumuza kafi deyil. Çünkü Haqq təala əməllərimizlə yanaşı ürəklərimizə baxacaq. Rəbbimiz bizdən səlim bir qəlb istəyir. **Səlim bir qəlb də, Haqqa qarşı “heçlik və acizlik” duyğularıyla dolu bir könül halına bağlıdır...**

Haqq qatında yeganə qiymətimiz də Ona bu könül halı ilə itaət, həmd, şükür, dua və qulluq ilə bir həyat yaşaya bilmək... İlahi rəhmət təcəlli etmədiyi təqdirdə, heç bir saleh əməlimizin bizi qurtara bilməyəcəyinin fərqində olmaq...

Dualarımız kimi ibadətlərimizin də ilahi qəbulə möhtac olduğunu unutma-maq...

Əməlinə güvənmək yerinə, heçliyə bürünərək Rəbbinin əfvini ümidi etmək...

Məhz budur xalis bir qulluğun əsasını təşkil edən könül halı...

HƏR ŞEY HEÇLİKDƏN SONRA BAŞLAYAR

Bu könül halı ilə yaşınan bir ibadət həyati qulu Haqqa dostluq iqliminə ucal-dar. Çünkü heçlikdə məsafə qət edilmə-dən qəlbin pəncərələri açılmaz...

Buna görə heçliyin ziddi və düşməni olan “mənliyi” mümkün olduğu qədər dəf edə bilmək, təsəvvüfün ən mühüm məsələlərindən biridir. Belə ki, insanı bu barədə xəbərdar edən ifadələrə sahib olan hüsnü-xətt lövhələrinin dərgahı divarlarını bəzəməsi, həmişə davam edən gözəl bir ənənədir.

Bu lövhələrdən birində də “heç”

İnsan elmdə bənzərsiz bir mərtəbəyə çatsa da, onu mənəviyyat-la bəzəmək məcburiyyətindədir. Bunun üçün mənəvi tərbiyə şərtidir. Əks halda insan nəfsin təkəbbür bataqlığına batıb həlak olmaqdan xilas ola bilməz.

ifadəsi yazılar ki, bu, ilahi sirdən nəsib ala bilməyin, ilk növbədə eqoizmin aradan qaldırılmasına bağlı olduğunu təlqin edir. Mənlikdən qurtulub heçliyə qovuşmadan mənəvi təkamüldən söz edilə bilməz.

Hər insanın daxili aləmi fücur və təqva təmayülləri arasındadır. Nəfsani həyat hər hadisədə daim “mənlik”, ruhani həyat isə “heçlik”, yəni hər nemətin Allahın lütfü olduğunu təlqin edər.

İçimizdəki döyüş də, mənlik ilə heçliyin döyüşüdür. Nəfsani arzuları və fücuru dəf edə bilsək “mən”i, yəni qürur, təkəbbür və eqoizmi “heç”ə çevirərik. **Mənəvi kamillik yolunda hər şey də “heç”i “mən”ə qalib gətirdikdən sonra başlar.** “Nəfsini bilən, Rəbbini də bilər.” sirri bu nöqtədən sonra idrak edilər, yəni “mərifətullah” / “Rəbbi ürəkdən tanıya bilmək” nəsib olar.

Haqqın qüdrət və əzəmətini layiqiyə idrak edə bilənlərdə nə varlıq iddiasına, nə də mənlik iddiasına fürsət qalar. Əksinə acizlik və heçlik duyğusuyla sanki əriyən bir şama dönərlər. Haqqın hüzurunda acizlik iksirini dadaraq heçlik zirvəsinə çatmış olan belə yüksək istedad-lar Haqqın dostu olarlar.

HEÇ OL Kİ, GÜNƏŞLƏR GÜNƏŞİ OLASAN...

Böyük Haqq dostu Xalid Bağdadi həz-rətləri, bütün islam aləmini qucaqlayan şöhrətinə və dərya kimi dərin elminə baxmayaraq, rəvayətə görə bir illik səfərin ardından Abdullah Dəhləvi

həzrətlərinin qarşısında ədəblə diz çökmüşdür. Bütün qürur və təkəbbür əsaslarını könlündən silib ataraq və nəfsinin bütün etiraz və üsyənlarını susduraraq özünə verilən dəstəmazzxana təmizliyi vəzifəsini sədaqətlə yerinə yetirmişdir.

Dəhləvi həzrətlərinin dərgahından ayılıq vaxtı gəldikdə hər iki mənə sultaniñ gözlərində məhəbbət damlaları vardi. Xalid Bağdadi həzrətlərinin gəlişi ilə gedisi arasındaki fərq çox böyük idi. Çünkü gəlişində ona heçlik dərsi vermək üçün qarşılamaga belə çıxmayan Abdullah Dəhləvi həzrətləri indi onu şəxsən ehtiram ilə yola salırdı. Hətta Xalid Bağdadi həzrətlərinin bütün xəcalətinə baxmayaraq Həzrət Pir, atın üzəngisini tutdu və bu əziz tələbəsini öz mübarək əlləriylə ata mindirdi. Dörd millik məsafəyə qədər də ötürdü. Ardından:

“- Xalid, hər şeyi götürüb apardı.” buyurdu.

Demək ki, insan elmdə bənzərsiz bir mərtəbəyə çatsa da, onu mənəviyyatla bəzəmək məcburiyyətindədir. Bunun üçün mənəvi tərbiyə şərtidir. Əks halda insan nəfsin təkəbbür bataqlığına batıb həlak olmaqdan xilas ola bilməz. Nəfsini ayaqlarına almayanlar, mənəvi kamillik zirvələrinə çıxa bilməz.

Xalid Bağdadi həzrətləri, zahiri elmlərə əlavə olaraq batini elmlərdə də zirveləşdiyi üçün ona “Günəşlər Günəsi” deyildi.

Belə böyük bir Haqq dostu olan Xalid Bağdadi həzrətlərinin mənəvi övladlarına və qardaşlarına yazdığı məktubları, biz-

İçimizdəki döyüş də, mənlik ilə heçliyin döyüşdür. Nəfsani arzuları və fücuru dəf edə bilsək “mən”i, yəni qürur, təkəbbür və eyoizmi “heç”ə çevirərik. Mənəvi kamillik yolunda hər şey də “heç”i “mən”ə qalib gətirdikdən sonra başlar. “Nəfsini bilən, Rəbbini də bilər.” sırrı bu nöqtədən sonra idrak edilər, yəni “mərifətullah” / “Rəbbi ürəkdən tanıya bilmək” nəsib olar.

lərə möhtəşəm bir heçlik dərsi verir. Belə ki, qardaşına yazdığı bir məktubda öz halını belə xülasə edir:

“...Allah təalaya and içirəm ki, anam məni doğduqdan bu günə qədər Allah qatında məqbul və mötəbər olub hesabı sorusulmayacaq bir tək xeyir işlədiyimə inanmiram.”

Şübhəsiz ki, o məna sultanı Haqq dostunu bu hissiyata sövq edən də, Haqqın hüzurunda yaşadığı “heçlik” halıdır. Deməli, bir qul nə qədər saleh əməllər etmiş olursa olsun, ona güvənməməli və daim Allahın rəhmətinə sığınmalıdır.

Xalid Bağdadi həzrətləri sözünə belə davam edir:

“...Əgər öz nəfsini bütün xeyirxah işlərdə müflisləşmiş olaraq görmürsənsə, bu, cəhalətin ən son nöqtəsidir. Əgər müflisləşmiş olaraq bilirsənsə, Allahın rəhma-tindən də ümidsiz olma. Çünkü Allah təalanın fəzl və kərəmi qul üçün insanların və cinlərin (bütün saleh) əməllərindən daha xeyirlidir.

Allah təala belə buyurur:

« De: “Allahın neməti və mərhəməti ilə - ancaq onunla sevinsinlər. Bu onların yiğdiqlarından (fani dünya malından) daha xeyrlidir!” » (Yunus, 58)

Ibn Abbas (r.anhuma) bu ayədəki “onların yiğdiqları” ləfzini “qazandıqları” kimi təfsir edir.

Şeytanın, ağıllarıyla oynadığı kəslər ki-

mi, Allah təalanın fəzlinə güvənərək ibadətlərə əsla laqeyd yanaşma! Qəlbində zikr etməyə davam et! Yolda gedərkən də Ondan ayrılmam...

Xülasə, bütün əməllərimiz eynilə dualarımız kimi ilahi qəbula möhtacdır. Bu səbəblə möminin könlünə heç bir saleh əməli səbəbiylə ucüb və mənlik hali gəlməməlidir. Digər tərəfdən ifrata vararaq ümidsizliyə də düşməməlidir. Həzrət Yunusun hekayəsi, ümidsizliyə qapılmamaq barəsində çox ibrətli bir misaldır:

Yunus (ə.s) ilahi təlimata görə qırx gün təbliğ edəcəyi yerdə, otuz yeddinci günün sonunda hələ imana gəlməyən qövmünə hirsənərək onları tərk etdi. Halbuki Haqq təalanın verdiyi möhlətin dolmasına hələ üç gün vardi. Lakin Yunus (ə.s) ümidsizliyə qapılıb oradan ayrıldı. Mindiyi bir gəmidən suya atıldı və səhvinin peşmanlılığı içində özünü qınayarkən bir baliq tərəfindən uduldu.

Yunus (ə.s) baliğın qarınında tövbə-istiğfar etdi. Ayeyi-kərimədə buyurulur:

“Əgər o, (Allahı) çox təqdis edənlərdən (namaz qılanlardan) olmasayıdı, yəqin ki, baliğın qarınında qiyamət gününə qədər qalardı.”
(Saffat, 143-144)

Rəbbimiz başqa bir ayədə ümidsizliyə düşməməsi üçün Həzrət Peyğəmbər

(s.ə.s)-ə belə buyurmuşdur:

“(Ya Rəsulum!) Sən öz Rəbbinin hökmünə səbir et və baliq sahibi (Yunis peyğəmbər) kimi olma (risaləti təbliğ etməyi yerə qoyma). O zaman o, (baliğin qarnında) qəm-kədər içində boğularaq (Rəbbinə) dua etmişdi. Əgər Rəbbindən ona bir mərhəmət (nemət) yetişməsəydi, o, məzəmmət olunaraq quru yerə (səhraya) atıla-çaqdı.” (əl-Qələm, 48-49)

Qul daim Rəbbinin rəhmətinə və nemətinə möhtacdır. Bu səbəblə heç bir zaman əməllərinə güvenib mənlik göstərməməli, əksinə onları az hesab edib ümidsizliyə də düşməməlidir.

HEÇLİK DƏRGAHİ KÖNÜLLƏR

Sədaqət, xidmət və vəfa ilə bəzənmiş sadə bir həyatın ardından əbədiyyətə yola saldığımız möhtərəm atamız Musa Əfəndi də, sahib olduğu yüksək təvazö və acizlik hali ilə özündə bir varlıq hiss etməzdi və heçlik şürurunu canlı bir nümunəsi idi. Bu barədə vəfatından sonra da sevənlərinə mənalı bir xatırə buraxaraq könüllərdəki irşadına davam etdi.

Belə ki, vəsiyyətnaməsi açıldığından, hələ ilk abzaslarda onun Haqqın hüzurundakı heçlik şürurunu ifadə edən bu sətirlərlə qarşılaşdıq:

“Hər dünyaya gələn vaxtı, saatı, sayılı nəfəsləri tamamlandıqdan sonra əbədi aləmə köçəcəkdir. Nə xoşbəxtidir o kimsə ki, həyatını Haqq yolunda sərf etmiş və üzünün ağı ilə axırətə köçmüştür!...

Mən də, bu xiüssü nəsibim dərəcəsində

Bütün əməllərimiz eynilə dualarımız kimi ilahi qəbula möhtacdır. Bu səbəblə möminin könlünə heç bir saleh əməli səbəbiylə ucüb və mənlik hali gəlməməlidir. Digər tərəfdən ifrata vararaq ümidsizliyə də düşməməlidir. Həzrət Yunusun hekayəsi, ümidsizliyə qapılmamaq barəsində çox ibrətli bir misaldır

dərk etdiyim halda, layiqiylə qulluq edə bilmədim. Piri fani olduğum halda özümə nizam-intizam verə bilmədim. İslam böyüklərinin şüurlu və şərəfli həyatlarını oxudum, lakin nəfsimdə tətbiq edə bilmədim. Səhv'lərlə dolu bir ömürdən sonra Rəbbimiz təalanın hüzuruna ancaq başıqlamasını ümidi edərək gedirəm. Çünkü O, Rəhmandır, Gaffardır.

Bütün ömrünü Allah yolunda xidmətə həsr etmiş olan o Haqq dostu belə deyirsə, bəs biz halımızı necə ifadə etməliyik?

HAQQA İLK ÜSYAN SƏBƏBİ: MƏNLİK

Rəbbimiz buyurur:

“Məgər insan onu nütfədən yaratdı-ğımızı görmədimi ki, birdən-birə (Rəbbinə) açıq bir düşmən kəsildi.” (Yasin, 77)

Əsslərinin “heçlik və yoxluq” olduğunu unudan qafillər ən böyük mənəvi fəlakət olan mənlik, eqoizm və qürur gir-dabına qapılmaqdan xilas ola bilməzlər.

Necə ki, iblis, mənliyi səbəbiylə Allah təala ilə mücadiləyə cəhd etdi. Adəm (ə.s) haqqında, “Mən ondan üstünəm.” dedi, qəhr oldu getdi.

İlahi imtahan olaraq xəzinələrə qərq edilən Qarun zəkatını hesablayaraq almaq istəyən Həzrət Musaya qarşı çıxdı və lovğalanaraq:

“- Bu xəzinələri mən öz elmimlə qazandım.” dedi. O xəzinələrin Rəbbinin lütfü və imtahani olduğunu unutdu. Güvəndiyi xəzinələriylə birlikdə yerin dibinə batdı.

Bəlam bin Baura nail olduğu mənəvi halları özündən bildi, məğrur bir şəkildə arzularına meyil etdi. Haqq təala da onu dilini çıxarıb ləhləyən bir it kimi zəlil edərək həlak etdi.

1912-ci ildə Titanic adlanan nəhəng gəmi ilk səfərinə çıxarkən, qürur və təkəbbür içində; “Bu gəmini heç bir güc batıra bilməz.” deyildi. Gəmi, ilk səfə-

rində buz dağına çırpılaraq içindəkilərlə birlikdə okeanın dərinliklərinə batdı.

1986-ci ildə “meydan oxuyan” mənasında Challenger adı verilən sputnik, göyə buraxıldıqdan 73 saniyə sonra partladı, bütün heyəti öldü.

18 Mart 1915-ci ildə fransızların “əyilməz, bükülməz, inadçı” mənasını verən “Inflexible” adlı nəhəng döyüş gəmisi, Çanaqqalada ağır zədələndi. Həmin gün ingilislərin “qarşı gəlinə bilməz, dözülməz” mənasını verən “Irresistible” adlı nəhəng döyüş gəmisi də minaya düşərək partladı.

Tarix şahiddir ki, bunlar kimi Allah təalanın əzəmət və kibriya sifətiylə yarışa cəhd edən, Haqqa qarşı “mən” deyən zalimlər, “Bizdən daha güclü kim var?” deyə öyünən Ad və Səmud kimi güclü qövmlər, Allahın verdiyi zehni bacarıqlarla icad etdiyi vasitələrə güvənərək qürur və təkəbbürə qapılanlar, daim ilahi qəhr və intiqamın ən iibrətli misalları olaraq əzab qamçıları altında həlak oldular.

Xülasə, mömin bir nemətə nail olduğunu daim “Bu, Rəbbimin fəzl və kərəmindəndir.” deyərək neməti əsl sahibindən bilib şükür etməlidir. Nəfsani bir azgınlıq içində “Mən öz gücümə qazandım, mən öz elm və qabiliyyətimlə əldə etdim.” deyərək nəfsin azgınlığına düçər olmaq yerinə, “Bütün nemətlər Sənin lütfündür, ya Rəbbi!” şüuru ilə “heçlik” zirvəsinə çatmayı hədəfləməlidir.

Bunun əksinə, bir çətinliklə karşılaşığında da üsyən və ya şikayət yerinə; “Bütün qüsurlar nəfsimdəndir. Görəsən hansı qüsürüm bu çətinliyə səbəb oldu?” düşüncəsiylə mənəvi halını yoxlayıb nöqsanlarını islah etməyə çalışmalıdır.

Allah təala bu həssaslıqları könlü-müzün ruhani qidası etsin. Hamımızı heçliyin həqiqətinə çatmış kamil qullarından etsin. Razi olduğu bir qulluq həyatı yaşayıb rəhmət və bağışlama-sına nail etdiyi arıflər, salehlər və sa-

Mömin və filosof

Bir mömin məclisdə söhbət edirdi:

“- Kainat sonradan yaradıldı. Yox olacaqdır. Əbədi olan ancaq Allahdır.”

Bir filosof buna etiraz etdi:

“- Sonradan yaradıldığını haradan bilirsən? Yağış buludun sonradan yaradıldığını necə bilər? Bu kainatda sən bir zərrə belə deyilsən, sonradan yaradıldığını necə biləcəksən? Zibillik içindəki bir balaca qurddünyanın başını-sonunu necə bilər? Sən bu sözləri kimdənsə eşitmisən, təkrar edib durursan.”

Mömin belə cavab verdi:

“- Allahı inkar etdin. Gecə-gündüzü ardarda gətirəni, ruzi verəni yox saydın.”

Filosof yenə dilləndi:

“- Mən dəlilsiz, əsəssiz sözü qəbul etmərəm. Dəlilini gətir.”

“- Dəlil könlümdədir. İçimdə gizli bir dəlil var. Gözü zəif olan hilalı görə bilməz, sənin gözün zəifdir. Amma mən görürəm.”

Söhbətə qulaq asanlar çəşib qaldılar. Axırda mömin belə dedi:

“- Mən kamil iman etdim. İnancı kamil olan atəşə girsə də yanmaz.”

Filosofsa belə dedi:

“- Mən belə bir şeyə inana bilmərəm. Hər kəsin görə biləcəyi dəlil lazımdır.”

Nəhayət mömin dedi ki:

“- Xalis qızıl ilə saxta qızıl mübahisə etsə, imtahan yeri atəşdir. Atəşə girdikləri zaman hansının həqiqi, hansının saxta olduğu ortaya çıxar. İkimiz də atəşə girəcəyik.”

Beləliklə ikisi də atəşdən (cəhənnəmdən) keçdilər. Mömin qurtuldu, inkar edən isə yanıb kül oldu.

Ərəb atlarına həsəd aparan uzunqulaq

Bir adamın yük daşıdığı uzunqulağı vardi.

Uzunqulağın belində ağır yüklerdən açılmış yaralar vardi. Arpa bir tərəfə, quru otla belə qarnı doymurdu. İztirab içində yaşayındı. Sahibi də kasib olduğu üçün ona yaxşı baxa bilmirdi.

Bir gün padşah sarayının əmiraxuru köhnə dostu olan uzunqulağın sahibi ilə rastlaşdı. Hal-xətir soruşduqdan sonra “Bu uzunqulaq niyə bir dəri, bir sümük qalib?” –deyə soruşdu.

Adam cavab verdi:

“Mənim yoxsulluğumdan bu dili-ağzı bağlı heyvan yeməyə saman belə tapmır.”

Əmiraxur:

“Onu bir neçə günlük mənə ver. Aparıb padşahın atlarının yanına bağlayım, bir az özünə gəlsin, qüvvətlənsin.” –dedi.

Uzunqulağın sahibi heyvanı xeyirxah dostuna verdi, o da aparıb padşahın axırına bağladı. Uzunqulaq bol yemlə bəslənmiş kök, güclü ərəb atlarını gördü. Ayaq basdıqları yerlər sulanmış, süpürülmüşdü. Vaxtlı-vaxtında samanları, arpaları verilirdi. Atların qəşovla tumarlandığını görüb dayana bilmədi, başını yuxarı qaldırıb:

“- Ey böyük Allahım!” –dedi.

“Deyək ki, mən bir uzunqulağam, amma Sənin məxluqun deyiləmmi? Axi nə üçün pərişan haldayam, belim yaralar içindədir? Hər gecə yaralarımın siziltisindən, qarnımınaclığından ölümü arzulayıram. Bu atlara baxıram, bol yem yeyirlər, rahatlıq içində ömür sürürərlər. Axi niyə ancaq mən əzab və bəla çəkmeliyəm?”

Bu zaman anidən döyüş səsi eşidildi. Ərəb atlarını yəhərleyib müharibə meydanına apardılar. Döyüş əsnasında düşmən oxları ilə oxlandılar, hər tərəfdən yara aldılar. Bir neçəsi öldü. Döyüsdən sağ çıxan atlar güclə özlərini axıra çatdırıldılar və bir tərəfə leş düşdülər. dərhal ayaqları möhkəm kəndirlərlə bağlandı, nalbəndlər sıraya durdular. İti bıçaqlarla yaralarını yarır, ox və nizə qırıqlarını çıxarırdılar.

Bunları görən uzunqular:

“- Ya Rəbb!” dedi: “Mən kasıblığımdan, sağlığımdan raziyam. O gözəl yemləri də istəmirəm, o cirkin yaraları da. Firavan yaşamaq istəyən, xilas olmaq istəyən dünyani tərk edər.”

Səbirsiz qadın

Bir qadın ərinə belə dedi:

“- Mənə heç baxmırısan, niyə belə edirsən? Nə vaxta kimi bu qitlıqda qalacağam?”

Əri cavab verdi:

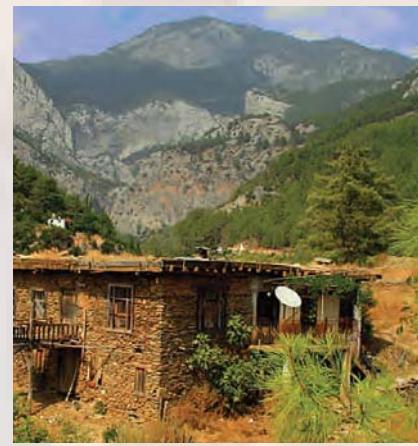
“- Mən keçim üçün çarə axtarıram. Çılpaq olsam, da əl və ayağım çalışır. Boğazına və paltarına baxmaq fərzdir. Mən ikisinə də baxıram. Bu xüsuslarda heç bir korluq çəkmirsən.”

Qadın köynəyinin qolunu göstərdi. Köynəyi çox sərt və kirli idi. Sonra belə dedi:

“- Sərtlikdən bədənimi yeyir, kim kimə belə bir paltar geyindirər ki?

Kişi:

“- Ey qadın!” dedi, sənə bir sualım var. Mən yoxsul adamam, əlimdən ancaq bu gəlir. Ancaq bir düşün. Bu daha pisdir, yoxsa boşanmaq. Sənin üçün bu daha ağırdır,

TƏZƏPİR MƏSCİDİ

Məscidin inşası tamam olanda usta iri gümbəzin ortasındaki axırıncı daşı qoyanda əl saxlayır ki, gərək bunu H. Z. Tağıyev etsin. Bünövrənin ilk daşını Hacı qoyduğu kimi, axırıncı daşı da o qymalıdır. Doğrudan da, böyük bir izdihamın gözü qarşısında Hacı axırıncı daşı hörür.

1 904 -cü ilin yayında Təzəpir məscidinin tikintisinin Nabat xanım Aşurbəyova tərəfindən maliyyələşdirilməsi haqqında Bakı şəhər dumasiının rəsmi qərarı elan olundu. Qərarda Nabat xanımın Təzəpir məscidini mehriyyə, yəni ona bağışlanan kəbin pulu hesabına tikdirmək fikri xüsusi vurğulanırdı.

Nabat xanım tikilecek məscidin memarının azərbaycanlı olmasına xüsusi əhəmiyyət verirdi. Bu məqsədlə Peterburqdə təhsil almış ilk azərbaycanlı memar, əslən Şamaxıdan olan Zivər bəy Əhmədbəyovu dəvət edərək, məscidin tikintisi ilə bağlı öz arzularını bölüşdü. Bu məqsədlə Zivər bəy Əhmədbəyova böyük miqdarda pul verərək onu İstanbula və Ərəb ölkələrinə

göndərdi. Ezamiyyətin məqsədi bu ölkələrin məşhur məscidlərinin memarlığını ilə tanış olmaq idi. Maraqlı səyahətdən qayıdan Zivər bəy Nabat xanımı şərq üslubunda çox gözəl, iki minarəli bir məscid layihəsini təqdim etdi. Bu, gələcəkdə tikiləcək "Təzəpir" məscidinin layihəsi idi. Təzəpir məscidinin tikintisinə 1905-ci il iyulun 23-də Məbəs bayramı günü başlandı.

Məşhur mesenat H. Z. Tağıyev Nabat xanımın məscid tikdirmək təşəbbüsünü razılıqla qarşılısa da, başa düşürdü ki, belə möhtəşəm bir məscidin tikintisi ağır işdir, çoxlu vəsait tələb edir. Hacı, Nabat xanımı kömək məqsədilə maddi yardım təklif edir. Haciya böyük ehtiramı olan Nabat

xanım ona minnətdarlığını bildirməklə yanaşı: "Əgər imkanınız varsa, siz də başqa bir məscid tikdirin"-deyir.

Məscidin bünövrəsinin qoyulması izdihamlı bir mərasimə çevrildi. Hacı Zeynalabdin Tağıyevə hörmət əlaməti olaraq məscidin bünövrəsinin ilk daşını o qoymuş. Beləliklə, Təzəpir məscidinin tikintisi başlandı.

110-dan çox yaşı olan Nabat xanım hər gün əynində çaxçur, üzündə rübənd, başında örپək fayton ilə tikinti yerinə gəlir, fəhlələrə pul verir, ərzaq paylatdırırırdı. Onun fəhlələrdən yalnız bir xahişi olurdu:

- Yaxşı işləyin!

Məscidin tikintisini öz üzərinə götürən Nabat xanım 1912-ci il dekabrın 7-də 117 yaşında vəfat etdi. Nabat xanıma böyük eh tiram əlaməti olaraq onu məscidin eyvanında, baş qapının sağ tərəfində dəfn etdilər. O, məscidin tamamlanmasını oğlu Hacı Abbasquluya vəsiyyət etmişdi.

Məscidin inşası tamam olanda usta iri gümbəzin ortasındaki axırıncı daşı qoyanda əl saxlayır ki, gərək bunu H. Z. Tağıyev etsin. Bünövrənin ilk daşını Hacı qoymuş kimi, axırıncı daşı da o qoymalıdır. Doğrudan da, böyük bir izdihamın gözü qarşısında Hacı axırıncı daşı hörür.

1914-cü ildə tikintisi başa çatan Təzəpir məscidi Bakıda ağ daşla tikilmiş ilk dini bina idi.

1920-ci illərin sonu-30-cu illərin əvvəl lərində SSRİ-nin başqa respublikalarında olduğu kimi, Azərbaycanda da islam dini üzərinə açıq hücumlar başlandı. Aəzrbaycanda təkcə 1929-cu il seçki kampaniyası dövründə 400 məscid bağlandı.

1929-1937-ci illərdə respublikada bağlanmış coxsayılı məscidlərdən əksər hallarda məktəb, klub və ya anbar kimi istifadə edilirdi. 30-cu illərin sonlarında Azərbaycanda 20 məscid formal fəaliyyət göstərirdi ki, onların bəziləri müharibədən sonrakı illərdə də açıq idi. Bu illərdə Bakıda Bibiheybət məscidi, Əjdərbəy

məscidi, Əmircanda Murtuza Muxtarov məscidi, İçərişəhərdə Cümə məscidi bağlanmışdı.

Sovet dönməmində Təzəpir məscidinin ən ağır və məşəqqətli günləri başladı. Yalnız xoşbəxt təsadüf üzündən Təzəpir məscidi dağıdırlaraq məhv edilmədi. Müxtəlif illərdə Təzəpir məscidi çay fabrikinə, yay kinoteatrına və mağaza anbarına çevrilsə də özünü qoruyub saxlaya bildi.

1941-1945-ci illər sovet-alman mühabətinə bütün sovet xalqları kimi Azərbaycan xalqı da səfərbər olundu. 1944-cü ildə sovet rəhbərliyi faşizm üzərində qələbəni təmin etmək üçün dini təbliğata yer verməyi qərara aldı. Bu məqsədlə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 14 aprel 1944-cü il 17 sayılı qərarı ilə 24 ildən sonra Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani idarəsi bərpa olundu. Beləliklə, Ruhani İdarənin yenidən təşkil olunması ilə Təzəpir məscidi də öz fəaliyyətini davam etdirməyə başladı.

Sovet ideologiyasının sürətlə çökəməsindən sonra Azərbaycan xalqının yenidən öz milli-mənəvi dəyərlərinə qayıdışı təbii bir prosesə çevrildi və burada islam xüsusi yer tutdu. Ona görə Azərbaycanın ümummilli lideri ölkənin islama münasibətini düzgün və sağlam müstəvidə dəyərləndirdi.

İslam dini ilə bağlı bir həqiqət Heydər Əliyevə bəlli idi: Din həm milli mədəniyyətin, xalqın əxlaqi-mənəvi dəyərlərinin əsasını təşkil edir, həm də müasir həyatda ön mövqeyə keçir və həqiqət axtaran, inamla yaşamaq istəyən müasir insan getdikcə daha çox dinə tapınır.

Sovet dönməmində fəaliyyəti dayandırılmış, dağıdılmış, viran qalmış məscidlər Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra şəxson ümummilli lider Heydər Əliyevin qayğısı nəticəsində bərpa edildi, yenidən dindarların istifadəsinə verildi. 1994-cü ildə Heydər Əliyevin göstərişi ilə vaxtilə kommunist ideoloqları tərəfində

partladılaraq yerində Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qələbəsi şərəfinə ucaldılmış “Qələbə tağı” söküldü. Beləliklə, 60 ildən sonra zamanın sınağına sinə gərmiş Bibiheybət məscidinin bünövrəsi üzərində müsəlmanları yenidən namaza çağıran azan səsi eşidilməyə başladı. 1997-ci ildə Bibiheybət məscidinin bərpa və tikintisi başlandı. 1998-ci il iyunun 12-də Məhəmməd Peyğəmbərin müqəddəs mövludu günü əsaslı şəkildə yenidən tikilmiş Bibiheybət məscid-ziyarətgah kompleksinin rəsmi açılışı oldu. Mərasimdə ölkə başçısı Heydər Əliyev də iştirak edərək dindarlar qarşısında çıxış etdi.

Tarixdən məlumdur ki, bəzən böyük şəxsiyyətlərin başladıqları əsaslı islahatlar, möhtəşəm quruculuq işləri layiqli varisin olmaması səbəbindən yarımcıq qalır. Bu baxımdan Azərbaycan xalqının bəxti gətirmişdir. Çünkü Heydər Əliyevin əsasını qoymuş mühüm dövlət quruculuğu işi İlham Əliyevin təşəbbüskarlığı, işgüzarlığı, gərgin əməyi sayəsində yarımcıq qalmadı. Heydər Əliyev ideyalarına sadıq qalan və onu uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin maddi-mədəniyyət abidələrimizin, müqəddəs ziyarətgahlarımızın bərpası ilə bağlı imzaladığı fərمان və sərən-

camlar, verdiyi tapşırıqlar sırasında Təzəpir məscid kompleksinin genişləndirilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Dövlət başçısı Təzəpir məscidinin əsaslı təmirinin xərcini öz üzərinə götürmüştür.

Məhz Prezident İlham Əliyevin göstərişi əsasında 2005-ci ildə məscidin bərpası və ətraf ərazilərin rekonstruksiyası laiyəsi hazırlandı. Layihədə Təzəpir məscidinin ilkin görkəminə qaytarılması məqsədilə yenidən bərpası və əzəli memarlığına xələl gətirməyən elementlərin əlavə edilməsi öz əksinin tapmışdı.

Prezident İlham Əliyev Təzəpir məscidi kompleksinin yenidən bərpasında əvəzolunmaz xidmətlərinə görə heç vaxt müsəlmanların xeyir-dualarından əskik olmayıacaqdır. Rəsmən tikintinin gedisətini izləmək üçün Təzəpiri üç dəfə ziyarət etsə də, qeyri-rəsmi iş görüşləri, telefon bağlantıları, maddi və mənəvi dəstəyi, hətta tərtibat prosesində şəxsi iştirakı onu xalqın qəlbində əfsanəvi qurucuya çevirmişdir.

2009-cu il iyulun 6-da əsaslı yenidən-qurma və geniş tikinti işlərindən sonra Təzəpir məscid kompleksi Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə istifadəyə verildi.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədr müavini Hacı Salman Musayev:

“Təzəpir məscidinin belə görkəmli təmiri dövlət rəhbərliyinin dinimizə və milli-mənəvi dəyərlərimizə verdiyi dəyərin sübutudur.”

Mərhüm Prezidentimiz, ümummilli lider Heydər Əliyev də bu məsciddə öz tarixi çıxışını etmişdir. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi əvvəllər Zaqqafqaziya Ruhani İdarəsi adlanırdı və o zamanlar mərkəz Tiflis şəhərində yerləşirdi. Bu idarənin Azərbaycana gətirilməsi birbaşa Təzəpir məscidi ilə bağlıdır.

İrfan: Hacı, ilk növbədə Təzəpir məscidinin tarixi haqda qısa məlumat verərə diniz mümkünksə. Oxucuların bilmədiyi nüanslardan söz açardınız.

Hacı Salman: 1890-cı illərdə Bakıda böyük bir məscidin tikilməsi haqda təşəbbüsler irəli sürüldü. Bakı ziyalılarının, xeyriyyəçilərinin qərarı ilə Bakı müsəlmanları üçün bir neçə min nəfərlik məscidin tikintisindən söhbət açılırdı. Nəzərdə tutulan məscidin layihəsi hazırlanaraq Rus çarına göndərilir. Məscid indiki Sabir bağının yerində olmalı idi. Lakin Rus çarı məscidin tikilməsinə icazə vermir.

Sonrakı dövrlərdə Nabat xanım Aşurbəyli bu təşəbbüsü öz üzərinə götürür.

Bir çox rəsmi yazışmalardan sonra məscidin tikintisinə icazə alınır və çar tərəfindən bugünkü yerində inşa edilməsi tövsiyə olunur. O zaman məscidin minarələri indikindən bir az daha yüksək olmalı idi. Hətta iki şərəfəli olması düşünlüdü. Lakin yaxınlıqda yerləşən Aleksandr Nevski adına kilsədən hündür görünəcəyi üçün məscid minarələrinin çox da yüksək tikilməsinə Rus çarı tərəfindən icazə verilmir.

Keçən əsrin əvvəllərində məscidin tikintisi başlayır. Məscidin tikintisinə sərf olunan bütün maddi vəsait Nabat xanım tərəfindən qarşılanır. Lakin məscidin tamamlanmasını görmək ona qismət olmur. İnşaat işlərinin tamamlanmasına

iki il qalmış vəfat edir. Nabat xanımın vəsiyyətinə əsasən onu məscidin giriş qapısının yanında dəfn edirlər. O, vəsiyyət etmişdi ki, "məni məscidin girişində dəfn edərsiniz, gəlib-gedənlər dua etsinlər. Lakin qəbrimin varlığını göstərən heç bir nişanə qoymayın." Onun vəsiyyətinə əməl olunur və uzun illər qəbrinin üstündə heç bir nişanə qoyulmur. Lakin son dövrlərdə Nabat xanımın xatırəsinin əbədiləşdirilməsi üçün Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən qəbrinin üstü düzəldirildi.

Məscid Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutuna qədər fəaliyyət göstərdi. Fəqət Sovetlər dövründə məsciddən başqa məqsədlər üçün istifadə olundu: sürücülük vəsiqəsi almaq üçün məktəb, toxuculuq mərkəzi, anbar və s. Lakin İkinci Dünya Müharibəsi illərində (1944) Stalinin xüsusü əmriylə məscid yenidən açıldı. O gündən bəri məscid kimi fəaliyyət göstərir. Məscidin əsaslı təmiri isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin adı ilə bağ-

lıdır. Ona qədər məscid əsaslı təmir olunmamışdı. Möhtərəm Prezidentimizin maddi-mənəvi dəstəyi ilə Təzəpir məscidi təmir olunaraq bu gün daha görkəmli halını aldı.

İrfan: Hacı, ümumiyyətlə Azərbaycanda məscid deyildikdə ilk növbədə Təzəpir məscidi gəlir ağla. Məscid sanki Bakımızin bir simvoludur. Məscidin özünəməxsusluğu nədən ibarətdir?

Hacı Salman: Məscid Bakı şəhərində mərkəz rolu oynadığına görə çox önemli yerə sahibdir. Ümumiyyətlə Azərbaycan tarixində bir çox əlamətdar hadisələrlə bağlılığı vardır. Elə keçən əsrin əvvəllərində ermənilərin azərbaycanlılara qarşı Bakıda törətdiyi soyqırım günlərinə nəzər salaq. O ağır günlərdə hamı Təzəpir məscidinə siğinmişdik. Məscid həmişə xalqımızın pənah yeri olmuşdur. Mühüm hadisələrdən biri də ondan ibarətdir ki, burada dövlət başçıları xalq qarşısında çıxışlar ediblər. Bu mənada ilk çıxışı Nəriman Nərimanov etmişdir. Mərhum Prezidentimiz, ümummilli lider

Heydər Əliyev də bu məsciddə öz tarixi çıxışını etmişdir. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi əvvəllər Zaqqafqaziya Ruhani İdarəsi adlanırdı və o zamanlar mərkəz Tiflis şəhərində yerləşirdi. Bu idarənin Azərbaycana gətirilməsi birbaşa Təzəpir məscidi ilə bağlıdır.

İrfan: *Təzəpir məscidinin əsaslı təmiri eyni zamanda Azərbaycan dindarları üçün yeni bir mərhələnin açılmasından xəbər verir. Bu haqda nə deyərdiniz?*

Hacı Salman: Azərbaycan əhalisinin 96 faizini müsəlmanlar təşkil edir. Azərbaycan cəmiyyətinin, milletinin mühüm hissəsini müsəlmanlar təşkil etdiyinə görə Təzəpirin belə bir görkəm alması vacib idi. Məscidin bu qədər gözəl təmir olunması Azərbaycan dövlətinin, dövlət başçısının dinə olan münasibətini ortaya qoydu. Bir daha sübut etdi ki, rəhbərlərimiz xalqın milli-mənəvi dəyərlərinə ehtiramla yanaşırlar. Vaxtilə mərhum Prezident Heydər Əliyev Bibiheybət məscidinin təməlini atarkən demişdi: "Bibiheybət məscidi Sovet rejimi tərəfindən dağıdılmışdısa, indiki hökumət onu bərpa edəcəkdir." O sözün bir dava-

mı olaraq vaxtilə təzyiqlərə məruz qalan Təzəpir yenidən canlandırıldı.

İrfan: *Hacı, son sualımız bir az mövzudan kənar olsa da mövsümlə əlaqəlidir. Bildiyimiz kimi bu günlərdə qarşıdan gələn Qurban bayramı ərəfəsində Həcc ziyrətinə gedəcək zəvvarların qeydiyyatı başlayıb. Əvvəlki illərdə 5000-6000 nəfərlik kvota ayrıldığı halda builki kvotanın azaldılması nə ilə bağlıdır?*

Hacı Salman: Bu haqda mətbuat konfransında da deyildi. Kvotanın azaldılmasına dövlət rəhbərliyinin Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi ilə birlikdə gəldiyi qərarıdır. Bunun da səbəbi bütün dünyada aparılan sağlamlıq tədbirləri ilə eyni qapıya çıxır. Yayılmaqda olan donuz qripi xəstəliyinin Azərbaycana yoluxma təhlükəsinin qarşısını almaq üçün bu addım atılmışdır. Gələcəkdə yenə də kvota artırılacaqdır. Narahatçılığa heç bir əsas yoxdur.

İrfan: *Hacı, vaxtinizi bizə ayırdığınız üçün təşəkkür edirik!*

Hacı Salman: Mən də öz növbəmdə sizə təşəkkür edirəm!

ONLAR 100 NƏFƏR İDİ...

1 920-ci ilin yanvar ayının 14-ü. Həm kifayət qədər soyuq olsa da Bakı dəmiryol vağzalında görünməmiş bir izdiham var. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin hökumət və Parlament üzvləri məşhur xeyriyyəçi – messenantlar, din xadimləri, tanınmış ədib və muhərrirlər, ictimaiyyətin nümayəndələri diqqəti cəlb edir. Gənclərin və sıravi insanların da sayı az deyil. Kiçik dəstələr halında dayanıb səhbət edənlərə baxanda başa düşmək olar ki, bütün bu mərasim gənclərlə bağlıdır. Onları harasa yola salırdılar. Bu gənclərin üzündə sevinc qarışq kədər, narahatlıq var idi. Tay-tuşlarını yola salmağa gələn yaşlıları isə onlara həsəd və qibtə ilə baxırdılar...

...Təntənəli yolasalma mərasimi başa çatdı. Qatar ağır-ağır nəfəs alaraq yerindən tərpəndi. Qeyri-ixtiyari olaraq perrondakı adamlar da qatarla bərabər hərəkətə başladı. Qatar sürətini artırıqca

Get-gedə Bakıdan uzaqlaşan qatar onları arzularına çatdırmağa tələsirdi. Lakin onlar bilmirdilər ki, əvvəl qatarla, sonra isə piyada Avropanı ələk-vələk edəcək, arzularını tapıb ona qovuşmayacaqlar. Bu arzular bir ilgima, səraba dönəcək, hər dəfə əl uzatdıqca əriyəcək, yox olacaq, bir qədər sonra yenidən kənarda peydə olacaqdı.

perrondakılar da addımlarını yeyinlədir, get-gedə bu gedis qaçısa cevrilirdi.

Budur, anasının qolları arasından zorla çıxan bir gənc qaça-qaça vəqona atılır və gözləri ilə anasını axtarır tapandan sonra gülümseyərək əli ilə gözünü silir.

Vəqonun pəncərələrindən uzanan əlləri tutmağa çalışanların səyi bir nəticə vermir. Son öyüdlər, tapşırıqlar, xeyir dualar havada oynayan əllərə ilişir, bir-birinə dəyərək ünvana çatmadan relslərin üstünə səpələnir. Bəs bu qatar hara gedirdi və bu qədər insan kimi yola salırdı!?

Kiçik bir haşıyo:

Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə hökumətin gördüyü tədbirlər içərisində müxtəlif sahələrdə ali təhsilli mütəxəssis hazırlamaq üçün azərbaycanlı gənclərin Avropanın müxtəlif təhsil ocaqlarına göndərilməsi də vardi və bu məqsədlə Dövlət xəzinəsindən Maarif Nazirliyinin

Onlar 100 nəfər idi...

Bir gecənin içində arzuları puç olan ümidləri solan, bir günün içində qocalan oxşar taleli 100 gənc... Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində anadan olsalar da eyni bir amal, məqsədlə Bakıya gəlib oradan Avropanın müxtəlif şəhərlərinə üz tutub, ömür paylarına sevincdən çox qəm, qüssə düşən oxşar taleli 100 gənc...

sərəncamına 7 milyon vəsait ayrılmış, Avropanı məktəblərinə göndərilən hər tələbəyə ayda 400 frank təqaüd və 1000 frank yol xərci, Rusiyaya göndərilənlərə isə 3 min rubl təqaüd və 1000 manat yol xərci nəzərdə tutulmuşdu.

M.Ə. Rəsulzadə (sədr) Əhməd bəy Peppinov, Qara bəy Qarabəyli, Mehdi bəy Hacinski və Abdulla bəy Əfəndizadədən ibarət nüfuzlu münsiflər heyəti tərəfindən ərizələr diqqətlə yoxlanılmış, nəticədə 49 nəfərin Almaniyanın, 27 nəfərin Fransanın, 4 nəfərin İtalyanın, 1 nəfərin Ingiltərənin, 6 nəfərin Türkiyənin müxtəlif ali məktəblərinə göndərilməsi barədə rəsmi sənəd hazırlanmışdı. 13 nəfər isə Rusiyada təhsil almıştı.

...1920-ci ilin yanvarın 14-də Bakıdan çıxan gənclər fevral ayının 11-də Parisə çatdırılar. Burada onları Paris Sülh Konfransında iştirak edən Azərbaycan nümayəndə heyətinin üzvləri qarşıladı. Nümayəndə heyətinin rəhbəri, Azərbaycan Prezidentinin sədri Əlimərdan bəy Topçubaşov tələbələr qarşısında çıxış etdi. Və gənc tələbələr Avropanın müxtəlif şəhərlərinə səpələndilər.

Onlar 100 nəfər idi....

20-25 yaşlı 100 gənc oğlan... Arzuları yerə-göyə siğmayan 100 gənc... Xalqına, vətəninə, elinə, obasına xeyir vermək üçün, yararlı övlad olmaq üçün isti ana qucağından doğma ata ocağından ayrılib yad ellərə üz tutan 100 gənc...

Sevimli Peygəmbərimizin "Elm Çində də olsa onun ardınca gedin" hədisi-

şərifinə əməl edərək elm öyrənmək üçün qərib diyarlara gedən, yüyürən 100 gənc... Qarşıda onları gözleyən fəlakətdən, səfələtdən, məhrumiyyətlərdən xəbərsiz 100 gənc...

Get-gedə Bakıdan uzaqlaşan qatar onları arzularına çatdırmağa tələsirdi. Lakin onlar bilmirdilər ki, əvvəl, qatarla, sonra isə piyada Avropanı ələk-vələk edəcək, arzularını tapıb ona qovuşmayacaqlar. Bu arzular bir ilgima, səraba dönəcək, hər dəfə əl uzatdıqca əriyəcək, yox olacaq, bir qədər sonra yenidən kənarda peydə olacaqdı. Və bütün bu görüntülər bitib-tükənməyəcək, hər gün təkrarlanacaqdı. Günlər ötdükcə, yaşayış şərtləri günbegün ağrılaşdıqca arzular da dəyişəcək, ürəklərindəki hicran yanığını xəlvət yerdə axıtdıqları göz yaşları da söndürməyəcək. Artıq ən böyük arzu vətənə dönmək olacaq. Doyunca yemək yeməyən, gündə 3-4 saat yatan bu gənclər hər gecə evlərinə gedəcək. Başlarını analarının sinəsinə qoyub müşil-müşil yatacaqlar.

Ancaq bütün bunlar yuxularda baş tutacaq. İndi isə gedirdilər. Gedirdilər ki, qayıtsınlar.

Onlar qışda qar altından baş qaldıran 100 zərif çiçəyə bənzəyirdilər. Rusiyadan əsən quduz küləklər Qafqaz dağlarını aşaraq onları Avropa çöllərində tapdı. Bu bolşevik sazağı onları iliklərinə qədər dondurdu.

Qafqaz zirvələrində pərvazlanan bu qartalları işgalçı XI ordunun Bakıda, Gəncədə artdığı güllələr Avropa səmasında da

tapdı. Hələ bərkiməmiş qanadlarını sindirib alçaqlara endirdi.

Onlar 100 nəfər idi...

Bir gecənin içində arzuları puç olan ümidləri solan, bir günün içində qocalan oxşar taleli 100 gənc... Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində anadan olsalar da eyni bir amal, məqsədlə Bakıya gəlib oradan Avropanın müxtəlif şəhərlərinə üz tutub, ömür paylarına sevincdən çox qəm, qüssə düşən oxşar taleli 100 gənc...

Kimi ata-anasının ilki, kimi sonbeşiyi, kimi də ailəsinin gözünün ağrı-qarası, yeganə övladı idi. Kimi adı bir ailənin ciyər parası kimi də Azərbaycanda yetərincə tanınan nəslin nümayəndəsi idi. Lap Rəşid bəy Topçubaşov kimi. Ana babası ilk milli qəzetimiz “Əməkçi”nin redaktoru H. Zərdabi, atası Azərbaycan parlamentinin sədri Əlimərdan bəy Topçubaşov idi Rəşid bəyin. Bu ata-oğulu vətənə aparan yollar dağılmış, körpülər yandırılmışdı. 1926-cı ildə oğul, 1934 cü ildə isə ata Topçubaşov doğma vətəndən uzaqlarda Parisdə dün-yalarını dəyişdilər. İndi Parisin Sen-Deni məzarlığında uyuyan Topçubaşovlar bir ovuc vətən torpağının, ziyarətçilərinin intizarındadırlar. (Rəşid bəyin məzarının yeri məlum olsa da onunla bərabər gedənlərin böyük əksəriyyətinin nə ölüm tarixi bəllidir, nə dəfn olunduğu yer)

Onlar 100 nəfər idi...

Sehirlə alma dalınca gedən nağıl qəhrəmanlarına oxşayırdılar. Bu qəhrəmanlardan biri də Hacızadə Mirzə Məşədi Yusif oğlu – Mirzə bəy Göygöl idi. O, Berlin Universitetinin kənd təsərrüfatı fakültəsini bitirmiş 1926-cı ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdi. Nə qədər çalışsa da Azərbaycana dönə bilməmişdi. Mirzə bəy bir müddət Almaniyada yaşayandan sonra Türkiyəyə köçmüş, İstanbulda Nəsib bəy Yisifbəylinin qızı Zöhrə xanımla ailə həyatı qurmuşdur. M. Hacızadə Türkiyədə yaşayan muhacirlərlə yaxından dostluq

etmişdir. Hacızadənin Gəncədə yaşayan qohumları ona görə təqiblərə məruz qalmış, anası Sibirə sürgün edilmişdi. Sürgündən sonra anasına Gəncədə yaşamağa icazə vermədiklərinə görə Gədəbəydə yaşamış və orada da vəfat etmişdi.

Türkiyədə səfərdə olan Maestro Niyazi ilə tanış olan Mirzə bəy Hacızadə Maestronun səyi və dəvəti ilə Azərbaycana gəlmək nəsib olsa da SSRİ təhlükəsizlik orqanları ona doğma Gəncəyə getməyə, Gəncə çinarları ilə piçıldasmağa, Göygölə qucaqlaşmağa icazə verməmiş, hətta anasının qəbrini belə ziyarət etməyə qoymamışdilar.

Onlar 100 nəfər idi.

Onlar da Məlikməmməd kimi divi öldürməyə getmişdilər. Lakin 70 il böyük qardaş adlandırdıqlarımız və onlara quyruq bulayanlar bu yüz nəfərin kəndirini kəsərək quyuya saldılar. Quyuda qalan bu gənclər nağıllarda olduğu kimi ağ qoçu, qara qoçu da gördülər. Hətta bəziləri imkan tapıb ağ qoçun belinə də mindi. Lakin ağ qoç yenə də namərdilik edib belindəkiləri qara qoçun belinə tulladı. Qara qoç isə onları Şaxtalı Sibir meşələrinə, soyuq Qazaxıstan çöllərinə apardı, məhv etdi. Nağıllardakı ağ qoç, qara qoç reallaşsa da onları işıqlı dünyaya çıxaracaq Simurğ quşu nağıllardan ayrılib gələ bilməmişdi.

Qara qoçun qaranlıq dünyaya apardığı gənclərdən biri haqqında kiçik bir məlumat:

Kazımov Cəfər Ələsgər oğlu (14.01-1897, Bakı - 14.8.1968, Bakı) – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin Əmək Nazirliyində katib işləmişdir. Parlamentin 1919-cu il 1 sentyabr tarixli qərarına əsasən, təhsilini dağ-mədən mühəndisliyi sahəsində davam etdirmək üçün Almaniyanın Flayburq Dağ-Mədən Akademiyasına göndərilmiş, 1925-ci ildə təhsilini bitirib Azərbaycana qayılmış, Suraxanı neft mədənlərində işləmiş, 1927-ci ildən 1930-cu ilə qədər Sənaye texnikumunda direktor müavini olmuşdur. Daha sonra Azər. SSRİ Dövlət Plan komitəsi rəyasət heyətinin üzvü, SSRİ E.A Azərbaycan filialı Rəyasət Heyəti sədrinin müavini (1933-1938) olmuşdu. 1938-ci ildə repressiyaya məruz qalmış, Komidə, Uxta kombinatında cəza çəkmışdır. Geoloq və petroqraf kimi Nen Muxtar mahalında geoloji ekspedisiyada iştirak etmiş, ikinci ekspedisiya zamanı Berens dənizi sahilində uran filizi aşkar edilmişdir.

1949- cu ildə iflic olan Kazımova cənubda yaşamağa icazə verilmiş, 1955-ci ildə bəraət almışdır. Ömrünün son iyirmi ilini iflic vəziyyətində yaşamışdır.

(Az. Xalq Cümhuriyyəti Ensklopediyası

C.II səh 78,79)

Onlar 100 nəfər idi...

Onları yola salan 100 ana arxalarınca su atmışdı. İllər keçdi, o sular qurudu. Bu dəfə yollara anaların göz yaşları səpildi.

Analar yanar ağlar,

Dərdini sanar ağlar

Dönər göy göyərçinə

Yollara qonar ağlar

Onlar 100 nəfər idi...

Bir soyuq yanvar günü əzizləri, doğmaları ilə görüşüb yola düşdülər. Həmin yüz nəfərdən biri şair idi. Yusifzadə Ağəli Cəlal oğlu, "Əli Yusif", "Əli Rai" təxəllüsü ilə şeirlər yazan istedadlı bir gənc. 1922-ci ildə Paris Siyasi Elmlər Akademiyasını bitirib vətənə dönen və 1926-ci ildə qara qoçun Sibirə apardığı və orada qətlə yetirilən istiqlal aşığı. Özünün və digər 99 nəfərin acı taleyini sanki qabaqcadan görmüş kimi yazdı:

Ey müqəddəs, şanlı, sevimli ölkə!

Kim bilir qəzayı?

Dönmədik bəlkə...

Haqqını halal et, biz gedər olduq.

Onlar 100 nəfər idi. Əzizləri, yaxınları, ən başlıcası doğma vətənlə halallaşır getdilər. Bəs biz? Biz onlardan halallıq ala bildikmi?

Onlar 100 nəfər idi.

83 nəfər doğma Azərbaycana qayıda bilmirdi. Onlardan 78 nəfərinin 1925-ci il-dən sonrakı taleləri haqqında heç bir məlumat yoxdur. Digər 5 nəfərin isə ölüm tarixi və yeri məlumdur.

Azərbaycana qayıdan 17 nəfərdən 14-ü repressiyaya məruz qalmışdır. Cəmi 3 nəfər daimi təzyiqlər altında yaşasalar da cəza maşınından xilas ola bilmislər. Nağıllarımız "Biri vardi, biri yoxdu" sözləri ilə başlayır. Mən isə bu kiçik yazını belə bitirmək istəyirəm:

"Yüzü vardi, yüzü yoxdu,

KİMDƏN QORXMALI?

Hədisi-şərifə görə: Yarım xurma ilə cəhənnəmdən qorunma əmr edilmişsə yarım xurmaya maddi dəyərinə görə deyil, doğuracağı gözəl nəticəyə və Allahın neməti olmasına görə dəyər verilir. Açıqlar dəmirinə, rənginə və ya işləməsinə görə deyil, açacağı qapılara görə daşınır. Təsbeh, təkkə və səccadə də yarım xurma kimi dəyərləndirilə bilər.

Qurani-Kərimdə Fələq və Nas surələri muavvizəteyn adlanırlı. Muavvizəteyn Allaha sığınan iki surə deməkdir.

Fələq surəsində “min şərri mə xaləq – yaradılanın şərindən Allaha sığınıram”

ayəsi hər insanın haləti-ruhiyyəsinə və yaşadığı yerin xüsusiyyətlərinə görə fərqli mənalara gəlir. Necəmi?

Axirətə üzüağ köç edə bilmək dərində olanlar üçün, Qurani-Kərimdəki “nə gözəl qul” iltifatından bir parça qopara bilmək isteyində olanlar üçün nəfs və şeytan dünyasının aldadıcı cazibəsi (masiva) kimi mənalara gəlməkdədir.

Mührəribə zonasında yaşayan biri bu ayəni oxuduqda düşmənin bütün şərindən əmin olmaq məqsədi güdər. Qarlı dağlarda gecələyən biri isə qurd, uçqun, donma kimi təhlükəldən, ilan və timsahlarla dolu bir çayda yol gedən də timsah və ilandan Allaha sığınar.

Gənənin 850 növündən otuzu kırim kongo qanamalı xəstəlik virusu daşıyır. Gənə dişləmiş və ilan vurmuş adamlar həkim müdaxiləsi gözləyərkən “yaradılanın şərindən Allaha sığınıram” ayəsindən gənə və zəhərdən başqa bir şey anlamazlar. “Hökm nəticəyə görədir.” Hədisi-şərifə görə: Yarım xurma ilə cəhənnəmdən qorunma əmr edilmişsə yarım

xurmaya maddi dəyərinə görə deyil, doğuracağı gözəl nəticəyə və Allahın neməti olmasına görə dəyər verilir. Açıclar dəmirinə, rənginə və ya işləməsinə görə deyil, açacağı qapılara görə daşınır. Təsbeh, təkkə və səccadə də yarım xurma kimi dəyərləndirilə bilər.

Həz. Peyğəmbər (s.ə.s): "Ey mömin qadınlar, sizdən biri qonşusuna verəcəyi qoyunun ən dəyərsiz yeri kimi görünən hissəsini belə verməkdən vaz keçməsin və verdiyini kiçik görməsin." hədisiyələ də yarım xurma misalında olduğu kimi xeyir işləməkdə böyüklük-kiçiklik, azlıq-çoxluq kimi məfhumların ikinci planda qaldığını vurğulayır.

Bu məsələ şər və günah üçün də keçərlidir. Şər və günahda əsas götürülən azlıq və ya çoxluq deyil. Günahın kimə qarşı işləndiyi və kimin qanunlarının pozulduğudur. Xəstəlikləri düşünsək, fiziki ağırlığı bir qrama çatmayan ölümcul viruslar ağırlığı on minlərlə qram olan insanı yatağa və qəbrə düşürə bilməkdədir. Damarlarda tixaniqlıq əmələ gətirərək qəlb infarktına səbəb olan laxtaları "bunlar kiçicik parçalardır, heç nə olmaz" deyə kiçik görə bilərikmi?

Dünyada yaşanan donuz qripi qorxusu və hər nə hikmətsə müəyyən coğrafi sərhədlərdən kənara çıxmayan ölümcul gənə xəstəlikləri haqda demək olar ki, hər axşam eşidirik. Bu xəstəliklərin meydana gəlmə və yayılma səbəbinin məsum gənə və donuzlardan daha çox Allaha olan ehtiramı, yaradılmışa sevgisi azalmış insanlar olduğuna inanıram. İnternet aləmindəki virus icadetmə və yama məntiqi ilə əvvəlcə danalar sonra tuyqlar, gənələr və ən sonunda donuzlardan istifadə edərək yaşanılan proses arasında ciddi bənzərliklər var. Bu iş donuzla bitməyəcək.

Gənə, donuz qripi və ya gələcəkdə

oldurucu qurbağa virusu kimi xəstəliklər sadəcə dünya həyatına inanan, dünya həyatından başqa həyat yoxdur, yaşayıriq, ölüruk, dirilmək və hesab yoxdur düşüncəsində olanların əsəridir. Onlar günəş işığını sevməyən yarasanın qaranlıqdakı hürriyyətini Quranın ən parlaq həqiqətlərindən olan axirətə imanı inkar edərək cəhalətin, küfrün, üsyanın və vəhşətin quyularında yaşayırlar. Bu quyularda yaşayanlar insanın 124000 peyğəmbər tərəfindən formalasdırılmış dininə, imanına və əxlaqına gənə kimi yapışaraq virus yoluxdururlar. Virusla zəhərləmə ən çox rabitə vasitələri, texnologiya və media ilə gerçəkləşir. Yaşadığımız virusların çoxluğunu ən yaxşı "yorganda gənə var qopar, qopar, gənə (yenə) var." atalar sözü ilə ifadə edə bilərik.

Gənə tərəfindən dişlənmiş və gənə hələ bədənimdə ikən "yaradılanın şərindən Allaha sığınıram" ayəsində ağlıma gənə gəldi. Bir gecə vaxtı qaranlıq bir yerdə gedərkən köpəklərdən, dağlıq bir yerdə də ilanlardan qorxaraq Allaha sığındım. Doğrusu, bu yaşına qədər gənələrdən, köpəklərdən, ilanlardan və timsahlardan bir zərər görmədim, çox şükür. Bütün gənə, köpək, ilan və vəhşilərdən üzr istəyirəm. Ən böyük təhlükənin hər zaman insan mərkəzli və insan qaynaqlı olduğuna inanmağa başladım. Dünya müharibələrində 50 milyondan çox insan öldü. İlanların, əqrəblərin, qurdaların, timsahların öldürdüyü insan sayı dəvədə qulaq deyil, dəvədə zərrə qalar.

Yaradılanın şərindən Allaha sığınıram ayəsini oxuduqda bir daha heç bir heyvanı ağlıma gətirməyəcəyəm.

Son söz:

İnsanın şərindən Allaha sığınıram.

Qorx, Allahdan qorxmayandan.

CİBRANIN ŞƏRQ-QƏRB KONSEPSİYASI

Cəlil Xəlil Cibrən (1883-1931) “dünya ədəbiyyatı”nda özünə məxsus yeri ilə seçilən, yaradıcılığında Şərqi-Qərb dünyagörüşlərinin, dini, əxlaqi-mənəvi dəyərlərinin sintezini yaranan əsl ərəb yazıçısı kimi tanınır. XIX əsrin ortalarında islamla xristianlığın, Şərqlə Qərbin qovuşduğu ərəb ölkəsi olan Livanda dünyaya göz açan gələcək yazıçı 11 yaşında anası Kamilə, qardaşı Butrus və bacıları ilə Amerika Birləmiş Ştatlarına – Bostona mühacirət etmişdir.

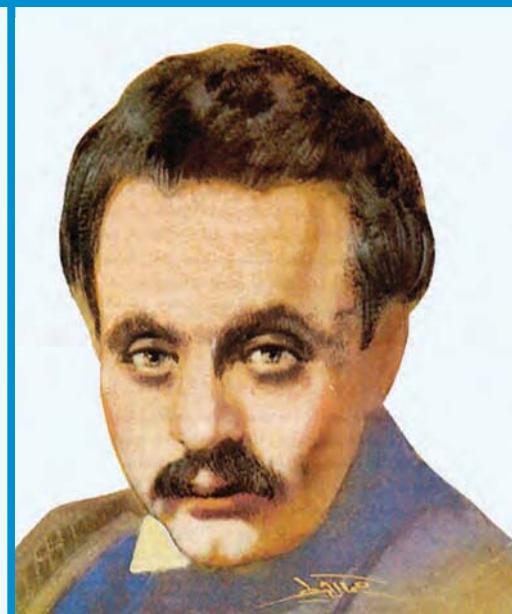
bizə dostdur, yox əgər o, bizə (Şərqə) üstün gəlirsə, demək o (Qərb), bizə düşməndir”.

Rus ədəbiyatşunası V. Markov C.X. Cibrənin rus dilinə tərcümə edilmiş “Seçilmiş əsərlərinə yazdığı ön sözə müəllifin xristian olduğunu qeyd etsə də, həyatı faktlara istinadən həqiqəti söyləməyə özünə cəsarət tapmışdır: “...Ölüm qabağı o (C.X. Cibrən – Red.), “siz xristiansınızmı?” sualına mənfi cavab verir. Əsərlərində müraciət etdiyi xristian obraxları, rəmzləri, mövzuları da ortadoksal (Qərbə məxsus) izahdan uzaqdır.”

Sonralar C.X. Cibrən ingilis dilində yazdığı “Dəli” adlı ilk kitabının bir yerində doğma vətənindən, doğma kəndi Bşarrədən ayrıldığının acı xatirəsinə ittiham notlarını əlavə etmişdi: “...Azad bir düşüncənin çeyirdəyi, nə Şərq, nə də Qərbi tanımayan bir qasırğa, dağılmış dünyyanın məhv olmuş bir parçası olan mən niyə burdayam?”

Sonralar C.X. Cibrən ingilis dilində yazdığı “Dəli” adlı ilk kitabının bir yerində doğma vətənindən, doğma kəndi Bşarrədən ayrıldığının acı xatirəsinə ittiham notlarını əlavə etmişdi: “...Azad bir düşüncənin çeyirdəyi, nə Şərq, nə də Qərbi tanımayan bir qasırğa, dağılmış dünyyanın məhv olmuş bir parçası olan mən niyə burdayam?”

C.X. Cibrənin bir mühakiməsi xüsusi silə diqqətimi çəkdi: “Qərb ruhu bizə həm dost, həm də düşməndir. Əgər biz ona (Qərbə) üstün gəliriksə, o (Qərb),

Doğrudur, yazıcının “Peyğəmbər” əsəri konkret bir dinin çərçivəsinə sıächstırıvə orijinallığı ilə fərqlənir. Və bu əsərin “Bibliya”dakı xristianlığı islam təsəvvüfündəki müdrikliklə birləşdiridiyini qeyd edən bir sıra tədqiqatçı alimlərin mühakiməsi ilə razılaşan oxucu ikincinin – islami müdrikliyin bu əsərdə üstünlüyü ilə seçildiyinin canlı şahidi olur.

Tədqiqatçı alim Bəsirənin əsərdəki əl-Mustafa obrazı haqqında elmi mühakiməsi daha inandırıcıdır: "...əl-Mustafa Məhəmməd Peyğəmbərin adlarından biridir və uyğunluq yalnız ad səviyyəsində qalmır, əl-Mustafanın fikirləri ilə islam düşüncələri və Məhəmməd Peyğəmbərlə bağlı bəzi hadisələr arasında yaxınlıq özünü göstərməkdədir".

“Xristianlığa islam-sufizm işığından baxan” və həqiqətən də xristian olduğunu bir vaxtlar açıq söyləməkdən çəkinməyən C.X. Cibrən bir çox əsərlərində islam dininin, ələlxüsus sufizmin aludəcisi olmuş və dünya dinlərinin birliyini yaradıcılıq amalına çevirmişdir, desək yanılmarıq.

Ərəb yazılısının “Çox sütunlu irəm” adlı pyesində dirlərin birliyi ideyası daha aydınlığı və təfsilatı ilə öz dolğun ifadəsini tapmışdır. Bəsirə haqlı olaraq yazar: “Bu pyesin adı “Quran”da xatırlanan qissə ilə əlaqədardır. Sufi obrazlarının iştirak etdiyi əsər vəhdəti vücut ideyasını mükəmməl şəkildə ifadə edir.”

Ölümsüz türk şairi və söz mülkünün “padşahı” Cəlaləddin Ruminin ölüm haqqında bu fikrində nə böyük bir məna, həyat fəlsəfəsi var: “Ey doğulanlar, ölüm gəlib çatınca hürkməyin: bu da ikinci bir doğumdur. Doğum, doğum...”

Sözünü, məntiqi fikrini Mövlana dər-

gahına bağlayan Bəsirənin C.X. Cibrən “Göz yaşı və təbəssüm” kitabının “Giriş” hissəsindən gətirdiyi fikir onun tədqiqatçılıq səriştəsindən gəlir: “Ruh bədəndən ayrılib maddi dünyada dolaşır, buludlar kimi qum vadisinin və sevinc dağlarının üzərindən ötür, ölüm küləyi ilə rastlaşır, öz başlangıçına, sonsuz sevgi və gözəllik okeanına – Allaha qayıdır”.

Ərəb yazılısının sufi ideyalarını böyük bir ormandan olan çiçəklərdən şirə toplayan arılar kimi “Cəlil Xəlil Cibrən” kimi çox dəyərli araşdırması yazıya alan müəllifin sözü, təhlili, mühakiməsi yadda qalandır. Düşündürəcü fikir və qənatlıların elmi toplusunu yaradan Bəsirəyə belə bir tədqiqat əsəri üçün oxucu min-nətdarlığını bildirirəm.

Gənc Azərbaycan Türk qızının hələ bundan sonra daha böyük araştırma aparacağına əminəm.

Və bu araşdırmanın titul vərəqinin sonunda Xəlil Cibrən Xəlilin ərəb və ingilis dillərində belə bir fikri təqdim edilmişdir. Onun tərcüməsi belədir ki: “Sən siyasetçisənmi ki, soruştursan, sənin məmləkətin sənin üçün nə edə bilər, yaxud qeyrətlinin birisi soruşur ki, sən öz məmləkətin üçün neyləyə bilərsən”.

Amerikada mühacir ərəb ədəbiyyatının parlaq nümayəndəsi C.X. Cibrən yaradıcılığını əsasən ərəb və ingilis mənbələrində araşdırılan Bəsirə Şərq və Qərb dünyagörüşlərinin, dini, əxlaqi və mənəvi dəyərlərinin integrasiyasının ən yadda qalan lövhələrinin təhlilini Azərbaycan ədəbiyyatşunaslığına ərməğan etməklə ləyaqətli alim xidmətini yerinə yetirmiştir.

DONUZ QRİPI – Allahın insanlara olan daha bir xəbərdarlığı

Bu yazı Allahın insanlara olan ciddi xəbərdarlığına həsr olunur. Söhbət yaxın zamanlarda yayılan “donuz qrip” adlanan xəstəlikdən gedir.

Niyə bu xəstəlik məhz belə adlandı?

Mütəxəssislər belə adlanan qrip başqa adla, kodla tanıtdılar – “qrip A/H1N1”. Belə bir adın verilməsinin məqsədi ola bilsin ki, insanları məsələnin əsl mahiyyətindən uzaq salmaqdır və yaxud başqa bir şeydir. Bu haqda dəqiqliq bir söz deyə bilmərik. Bunu mütəxəssislərin insafına buraxaq.

Bu gün təəssüflər olsun ki, çoxları Allahın qoyduğu yoldan çıxıb. Bu, əsasən o insanlara aiddir ki, onlar Allahın qanunlarını nə qəbul edirlər, nə də ki, onlara əhəmiyyət verirlər. Öz uydurduqları qanunlarla hərəkət edirlər. Bütün insanlar üçün təhlükəli olan vəziyyətlə əlaqədar, donuz əti ilə qidalanmayı qadağan edən Allahın vacib hökmərini xatırlatmaq isteyirik.

“Onların ətini yeməyin, onlar sizin üçün təmiz deyillər” (Tövrat, Levililər 11:8)

“Ölü heyvan, qan və donuz əti sizə qadağan edildi” (Quran 2/173, 5/3, 6/145, 16/115).

Rəbbimiz ciddi şəkildə donuz ətinin insan üçün haram olduğunu bildirdi. Donuz ətinin insana ziyan olmasını vurgulayarkən ölü heyvan və qandan da söz açır. Amma, əfsuslar olsun ki, çoxları bunu anlamadılar və ya anlamaya istəmədilər, bununla da Allahın bu qadağasına qarşı laqeydilik göstərdilər.

Rəbbimiz ciddi şəkildə donuz ətinin insan üçün haram olduğunu bildirdi. Donuz ətinin insana ziyan olmasını vurgulayarkən ölü heyvan və qandan da söz açır. Amma, əfsuslar olsun ki, çoxları bunu anlamadılar və ya anlamaya istəmədilər, bununla da Allahın bu qadağasına qarşı laqeydilik göstərdilər.

dilər, bununla da Allahın bu qadağasına qarşı laqeydlik göstərdilər.

“Öz yolu ilə” gedən insanlar özlərinə bəraət qazandırmaq üçün müxtəlif şayiələr uydurmağa başladılar:

“Donuz əti çox dadlıdır...”

“Donuz əti çox xeyirlidir...”

“Donuz əti qədimdə soyuducu olmadığına görə tez xarab olurdu...”

“Donuz ətini çoxları yeyir, amma onlara heç nə olmur...” və s.

Belə şayiələr və bunlara oxşar rəylərlə özlərinə təselli verənlər yanılırlar. Halbuki Allahın haram dediyinə yaxın durmamaq lazımdır.

Hüceyrə və molekulyar səviyyədə aparılan ən müasir tədqiqatlar nəticəsinə səbüt olunur ki, donuz toxumalarının quruluşu insan toxumalarının quruluşuna çox bənzəyir. Donuz bir çox parametrlərdən, xüsusilə qan tərkibi, həzmetmə fiziologiyası və hər şeyi yemək baxımından insana daha çox oxşayır, nəinki başqa heyvanlar.

Körpənin immun sisteminin inkişafında mühüm rol oynayan, uşağın anadan olmasından sonraki dövrdə qadının süd vəzisindən ifraz olan süd, demək olar ki, bala verən donuzun südü ilə eyni ammonyak turşusu tərkibindədir.

İnsanların keçirdikləri xəstəliklərə donuzlar da tutulurlar. Və donuzların müalicəsində insanların xəstəliklərinə qarşı olan dərmanlardan eyni miqdarda istifadə etmək mümkündür. Elmi təc-rübə aparan mütəxəssislər yeni dərman preparatlarını hazırlayanda onların do-

zalara bölünməsini məhz donuzlar üzərində sınaqdan keçirirlər.

Dünya alimlərinin çoxsaylı elmi tədqiqatları nəticəsində müəyyən edilib ki, nəinki donuz, hətta çöldonuzunun əti ilə qidalandıqda insanlar ağır trixinellyoz xəstəliyinə tutulurlar.

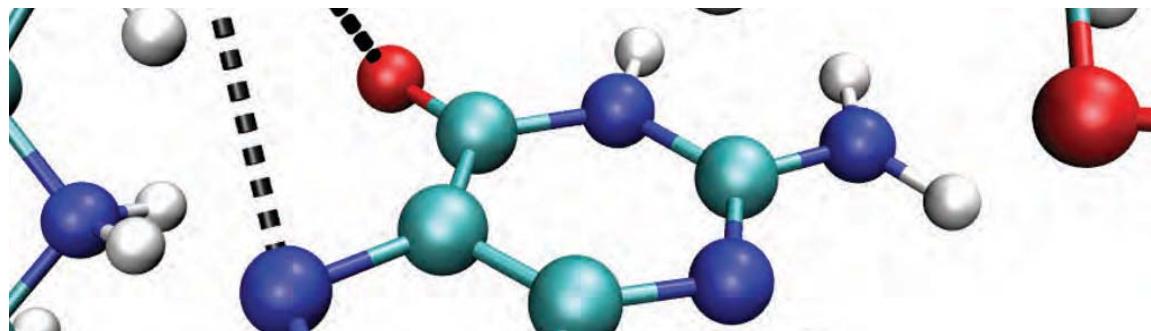
Yoluxmuş donuz əti yeyildikdə təqribən 2-3 həftədən sonra trixinellyoz xəstəliyi əmələ gəlir. Bu xəstəliyi tərədən donuzun vücudunda yaşayan “trixinella” (*Trichinella spiralis*) parazitidir.

İnsanların məhz donuz əti ilə qidalanmaları nəticəsində yoluxucu xəstəliklərə duşar olmalarını əsaslandırmaq üçün, K.V. Bobrişevin “Allah bu cür müalicə edir” adlı kitabında ifadə edilən elmi arayışından sitati təqdim edək.

“Donuz hüceyrələri üzərində aparılan incə tədqiqatlardan sonra dünya alimləri belə bir fikir üzərində həmfikir oldular ki, piyli donuz hüceyrəsi mədə şirəsində ərimir, yalnız yabancı ünsür təşkil edərək insan orqanizmində kənara yığılır, bununla da bədxəssəli şişə çevrilir.” (K.V. Bobrişev, Kiyev, “Xidmət kitabı” (kitab – servis), 1996, v.43)

O ki, qaldı insanların səhv düşüncələrinə, onlar Allahın qadağalarından yan keçmək üçün “başqa yol” axtarırlar. Baxmayaraq ki, Yaradan donuz əti ilə qidalanmayı qəti qadağan etdi, çoxları bilmədən, düşüncəsizlikdən, bəziləri isə sadəlövhəlikdən onu istehlak etməyə davam edirlər. Belələri başa düşməlidirlər ki, Allahın nizam-intizamını pozaraq günah işləyirlər. Allah donuz ətini

Hüceyrə və molekulyar səviyyədə aparılan ən müasir tədqiqatlar nəticəsində səbüt olunur ki, donuz toxumalarının quruluşu insan toxumalarının quruluşuna çox bənzəyir. Donuz bir çox parametrlərdən, xüsusilə qan tərkibi, həzmetmə fiziologiyası və hər şeyi yemək baxımından insana daha çox oxşayır, nəinki başqa heyvanlar.

yeməyi bizə qadağan etdi. Biz donuzun haram olmasının əsl mahiyyətini bilmirik və bunu bilmək mümkün deyil.

Bu gün baş verənlər, insanların Yaradanın sözündən çıxdıqlarına və etinasızlıq göstərdiklərinə görədir.

Tarixdə bilindiyi kimi insanların sivil dövrü boyunca aramsız mübarizələr aparılıb, daha dəqiq isə “görünməyən” düşmənlərlə olan mübarizə. Bu düşmənlərin sıfətində onlar saysız – hesabsız mikrob və virusları “görürər”. Ayrıca mikroblara toxunmayaq, nəzərimizi viruslara yönəldək.

Əvvəlcə bu canlı mikroorganizmlərə ədəbi və xüsusi mənbələrdə verilən elmi tərifi təqdim edək.

“Virus – yolxucu xəstəlik törədən xırda mikroorganizmdir”. (Ş.İ. Ojeqov “Rus dili lüğəti”, xarici və milli lüğətlərin dövlət nəşri, M, 1960, V, 79)

“Viruslar (latincadan virus – zəhər) – yolxucu casuslar, sadə həyat formalarına aid olan, hüceyrə quruluşu olmayanlar”. (“Kiçik tibb ensiklopediyası” II c, “Sovet ensiklopediyası” nəşriyyatı, M.1966, V. 271.)

Qədim Roma dilində “virus”, “zəhər” mənasına gəlirdi. Viruslar – hüceyrəsiz zəhərli yolxucu casuslar” insanlara güc gəlməkdəirlər və yəqin gələcəkdə də cürbəcür yolxucu xəstəliklərə səbəb olaraq insanları möglub edə biləcəklər. Hesablamalara görə, insanlar bu xəstə-

liklərin nə zaman başladığını bilmirlər. Yolxular və xəstəliklər haqqında ilk xəbəri, “tibbin banisi” sayılan Hippokrat vermişdi.

Təbabətin tarixi ilə məşğul olan mütəxəssislər Hippokratın çalışmalarında xanaxır (svinka) adlanan yoluxucu xəstəlik haqqında ətraflı təsvirlər aşkar etdilər. Bu gün daha çox kiçik yaşılı uşaqlar arasında yayılmış bu xəstəlik “epidemik parolit” adı ilə məlumdur. Epidemik parolit əsasən xəstəlik zamanı bərk şışən qulaqdalı vəzilərin zədələnməsi ilə təsvir edilir. O zaman xəstə öz görkəmi ilə bir qədər donuza bənzəyir. Yəqin, buna görə bu xəstəliyi el arasında xanaxır (svinka) adlandırırlar.

“Donuz qripi” nə olan şeydir və hədan gəlib?

Bu dəhşətli xəstəliyin insana ilk dəfə yoluxması Meksikada baş vermişdir.

Mütəxəssislər təyin etmişlər ki, ilk yoluxmama A1H1N1 nümunəsi olan yolxucu ilə törənmişdir və onun “donuz qripi” virusu ilə daha çox oxşarlığı var, buna görə də bu xəstəliyi “donuz qripi” adlandırıblar. “Donuz qripi” virusunun şamm mənşəyi və onun insana keçmə mexanizmi tamamilə məlum deyil. Güman edilir ki, donuzları basan virus, bir-dən birə dəyişib və indi bu şamm donuzdan insana, insandan da insana keçir.

Məhz buna görə “donuz qripi” bu qədər təhlükəlidir.

“Donuz qripinin dəyişmiş virusu həm də xüsusilə ona görə təhlükəlidir ki, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, insan və donuzların orqanizmləri olduqca bir-birinə bənzəyir.

“Donuz qripi” dünyaya yayılır. 20 may 2009-cu ilə olan dünya səhiyyə təşkilatlarının (DST) məlumatlarına əsasən 41 dünya ölkəsində 10243 insan virus A/H1N1 xəstəliyinə duçar olmuşdur. Virusun yayılması Meksikada – 72, ABŞ – 6, Kanadada – 1, Kostarikada – 1 insanın ölümünə gətirib çıxarmışdır. Və bu, təəssüflər olsun ki, son deyil.

DTT – in səhiyyə sahəsi və ətraf mühit təhlükəsizliyi üzrə baş direktorun köməkçisi Kedji Fukud belə - fikir söyləyib ki, pandemianın yayılması nəticəsində yer kürəsinin üçdə biri A/H1N1 qripinin virusuna tutula bilər. Meksikanın səhiyyə naziri Xose Anxel Kordova “donuz qripinə” aid olan vəziyyəti şərh edərək

bəyan edib ki, bu qripin dəyişikliyi (mutasiyası) QİCS virusundan daha ciddidir.

“Donuz qripi” insanda adı qripə xas olan əlamətlər oyadır. Əlamətlər bunlardır: yüksək hərarət, ümumi zəiflik, xoşagəlməz hissələr və əzələlərdə əmələ gələn ağrılar, zökəm, öskürək, boğaz iltihabı, baş ağrısı, həmçinin öyümə və mədə bağırsağın nasazlığı. Ancaq, sadə qripdən fərqli olaraq “donuz qripi”, öz qurbanının yaxasını buraxmamağa çalışır. “Donuz qripi” virusu yoluxmuş donuzdan insana keçərək tədricən də ünsiyyət əsnasında “hava damcıları” vasitəsilə insandan insana yoluxur.

Bəs bu təhlükəli virusdan necə qorunmaq olar? Bu haqda gələn sayımızda.

*Azərbaycanın əməkdar ixtiraçısı.

Tibb elmləri namizədi.

“Sağlam həyatın mədəniyyəti” ictimai birliyinin Vitse Prezidenti.

ŞEİR

ONU BİL!

Elmdar VAQIF

Ey ömrünü boş-boşuna yaşayan,
Səndən sual olunacaq, onu bil.
Günahsızlar, həm də günah daşıyan
Dar məzara qoyulacaq, onu bil!

Haqlı başa haqsız qapaz çaxanda,
Misgin gözdən qəmgın yaşlar axanda,
Biri yeyib, biri yandan baxanda
Dünya həmən dağılacaq, onu bil!

Yaxşı iş tut adın qalsın bəşərdə
Günahsız ol gecə, gündüz, səhərdə.
Əməlindən utanma gəl məhsərdə
Külli aləm yiğilacaq, onu bil!

Yeriyəndə Allah deyə addım at.
İbadət et, ruhun olsun tam rahat
İmtahan var qarşida, körpü, sirat
Ölçü, mizan qurulacaq, onu bil!

MİN BİR GECƏ NOSTALJİSİ

Məşhur bir artist ölüb alqışlar içində məzara qoyulduğunda, mələklər onu namaz niyazdan əvvəl filmlərindən sorğuya çəkmiş və əlli il zopayla döyülməyə məhkum etmişdilər.

Artist günahını bildiyi üçün boynunu büküb cəzasını çekmiş.

Cəza müddəti qurtardıqda rahat nəfəs almağa çalışarkən eyni mələklər gəlib əlli il daha cəzalandırılacağını söyləmişlər?

Adam Mizildanaraq:

- Ay mübareklər, həyatta ikən sadəcə bir filmdə oynamadım, o da camaat arasında fəsad çıxaran bir rol olduğu üçün əlli il cəzalandırıldım. Bəs indi nədir günahım?

Mələklərdən biri:

- Bizim heç günahımız yoxdur, demişlər. "Nostalji həftəsi" münasibətile dünən sənin filmini təkrar verirdilər.

ÜMİD

İbtidai məktəbdə oxuyan oğlum sinif yoldaşlarından birini evimizə gətirmişdi. Ev tapşırıqlarını bitirdikdən sonra kiçik qonağımıza danışdırmaq məqsədiylə:

- Velosipedin varmı? -deyə soruşdum. Bilirsən də, tətil yaxınlaşır.

Sualımla çox da maraqlanmamış görünərək:

- Anam hələlik yetərli pulumuzun olmadığını söylədi, -dedi. Hər halda sonra alarıq.

Uşağın bu sözləri, vəziyyətlərinin yaxında düzələcəyinə dair inancının olduğunu göstərirdi. Sözlərindəki "hələlik" ifadəsində güclü bir təslimiyyət vardı.

Daha sonra onunla parkda rastlaşdım. Çəmənlilikdə çöməlib qarişqaları seyr edirdi. Məni gördükdə yavaşça yanına yaxınlaşıb, məktəbə

atasıyla birlikdə gedib getmədiyini soruşdum.

- Atam qəza keçirdiyi üçün xəstəxanada yatır, dedi. Məktəbə hələlik təkcə gedirəm.

Tətilə bir həftə qalmış onu yenidən gördüm. Tərtəmiz geyinmiş, saçlarını da ortadan ayırmışdı. Yanağını oxşayaraq:

- Bu gün çox səliqəlisən, dedim. Yoxsa atanı görməyə gedirsən?

Uşağın xəsif bir təbəssümdən sonra söylədiyi sözlər, dünyani "yaşamağa dəyər" hala gətirən iman nemətinin bütün gözəlliyini sərgiləyərək qulaqlarımızda əks-səda verdi.

- Xəstəxanaya getmirəm. Atam öldüyü üçün onu hələlik görməyəcəyəm.

XALÇA

Cümə namazında idik. Sağ tərəfimdə yaşı bir adam, onun sağında isə birnəfərlik boş yer var idi. Yaşı adam fərzə qalxarkən arxaya döndü və boşluğun arxasında duran on üç-on beş yaşındakı yeniyetməyə:

- Səfi doldur övladım, dedi. Yanıma gəl.

Uşaq, incik bir ifadəylə:

- Mümkünsə burada qılmaq istəyirəm, deyə kəkələdi. Ora başqası keçsin, -dedi.

Yaşı adam uşağın üstündə durduğu uzun tüklü yaşıl xalçanı göstərərək:

- Olmaya, ora daha yumşaq olduğu üçün gəlmirsən?

Və əsəblə sözünə davam etdi:

- Ana uşağı...

Namaz bitdikdə yaşı adamın cüməsini təbrik etdim. Arxadakı həmin gənc də gələrək onun əlini öpdü. Adam söylədiklərinə çıxdan peşman olmuşdu. Uşağın nurlu yanaqlarını oxşayarkən:

- Sənə "ana uşağı" dediyim üçün üzr istəyirəm, -dedi. Ağzımdan qaçıdı...

Uşağın gözləri dolmuşdu. Başını yerə əyərək:

- Düz deyirsiniz. Üzərində namaz qılmaq istədiyim xalça, vəfat etdiyində anamın tabutunun üstünə sərilmışdı. Orada səcdəyə qapandığında, sanki məni qucaqlayırmış kimi olur...

SARI GƏLİN

MAHNISI VƏ ƏFSANƏSİ

Son zamanlarda qədim xalq mahnisi olan Sarı gəlin haqqında çox danışılır. Kütłəvi İnformasiya Vəsitələrində mahni haqda müxtəlif iddiaların döyüş meydanına çevrilməsinin şahidi oluruq.

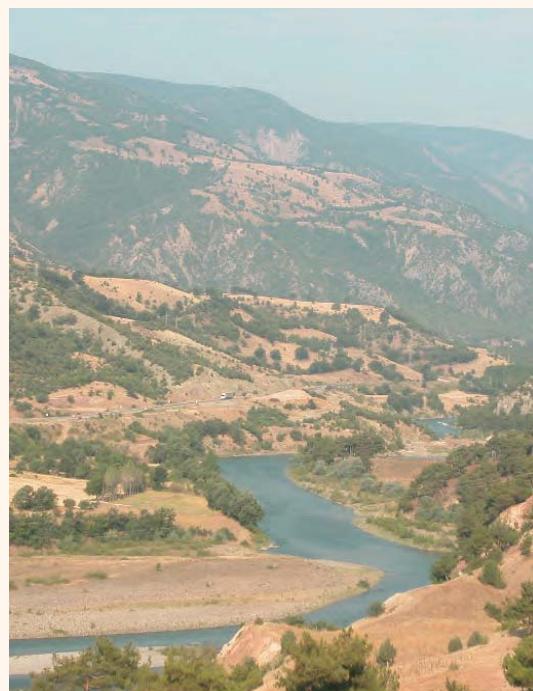
Məlumdur ki, bu xalq mahnısı Azərbaycan xalqının, o cümlədən Şimal Şərqi Anadoluda yaşayan türklərin ortaq mali dir.

Sarı gəlin mahnısının ermənilərə aid olduğunu və Sarı gəlinin erməni qızı olmasının deyənlər də var. Əvvəlcə bir şeni qeyd edək ki, bu mahni həm azəri, həm də axışkalılar tərəfindən kiçikdən-böyüyə hamı tərəfindən sevilir və əzbər oxunur. Bu mahnının yaranma tarixi 300-400 ilə yaxındır.

Azərbaycanda Yuxarı Çorux və Kür çayları boyunca yaşayan əfsanə ədəbi əsərlərdə öz əksini tapmışdır. Azərbaycanın görkəmli şairi Hüseyn Cavid bu əfsanənin geniş yayıldığı Yuxarı Kür və Çorux çayları boyunda yaranmış əfsanəni yaxından öyrəndikdən sonra "Şeyx Sənan" adlı pyesini yazmışdır.

Mahnı ilə bağlı Ortodoks qıpçaqlardan qalan xatirələrdən biri də Qars və Ərzurum bölgəsində söylənilən "Şeyx Sənan və padşahın sarı qızı" əfsanəsidir. Bu əfsanə ilə bağlı yaranmış mahni günümüzə qədər gəlib çatmışdır. Cənubi Qafqazın ortodoks qıpçaq türkləri kimdir, onları müsəlman etməyə çalışan islam təbliğçilərinin macərasını və sarışın qıpçaq qızının xatirəsini yaşadan əfsanəylə tanış olaq.

Bir çox qaynaqlarda qıpçaqların gözəl,

Çox qədim musiqi tarixinə sahib olan bir millətin ermənidən mahni götürməsi mümkünürmü? Amma əsrlər uzunu təbəmiz olmuş ermənilərin bizdən çox şey götürdüklərini söyləyə bilərik. "Sarı gəlin" mahnısı azəri türklərinin və Şimal-Şərqi Anadolu türklərinin hakim mövqe tutduğu bölgədə meydana gəlmişdir. Ermənilər gəldikdə isə onlar xeyli azlıq təşkil etmiş bir xalq olmuşlar. Böyük bir imperiya qurmuş millətin öz himayəsində yaşayan hər hansı bir milli azlıqdan mahni və ya oyun havası götürməsi uzaq bir ehtimaldır.

sarışın, mavi gözlü olması qeyd olunur. Böyük şair Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə” əsərində də qıpçaqların gözəlliyyindən bəhs olunur.

Qıpçaqların tarixdə bir adı da Kumanlıdır. XIII əsrə qıpçaqlar Qafqazda, Cənubi Rusiyada və Ukrayna ərazisində çox fəal idilər. XII-XIII əsrlərdə qıpçaqlar Gürcüstanın çiçəklənməsində böyük rol oynamışlar.

XI əsrə Səlcuq türkləri tərəfindən sixışdırılan Kartlı çarı IV David Şimali Qafqazda və qıpçaq çöllərində yaşayan köçəri və döyüşcü qıpçaqları ölkəsinə dəvət etdi. Kartlı Çarının dəvəti ilə 45 min hərbi gücə malik qıpçaq ailəsi Dəryal keçidi vasitəsilə Kartliyə daxil oldu. IV Davidin qayınatası qıpçaqların komandanı Atrakın da şəxsi mühafizəsini təmin edən 5 min ordunu da nəzərə alsaq onda Kartlı çarının 15 minlik ordusuna 50 min qıpçaq ordusu da əlavə edildi. Kartlı çarı qıpçaqları ölkəsinə dəvət edərkən onların dilini yox, dinini nəzərə almışdı. Çünkü orta əsrlərdə xalqlar dini əlamətə görə birləşirdilər. Bu baxımdan Kartlı çarı qıpçaqları özlərindən hesab etmişdi.

Sarışın insan gözəli və türklərin ən yaraşıqlı soyundan olan qıpçaqlar Səlcuqlar tərəfindən əzilən Kartlı hakimi Baqratlı sülaləsini böyük bir qüdrətlə canlandırdılar. 1080-ci ildən etibarən Səlcuqlu ölkəsi vəziyyətinə gələn Axıskı, Ərdəhan və Gölə ətrafları 1124-cü ildən qıpçaqların əlinə keçdi. Gürcülərlə eyni dindən olan qıpçaqlar öz hesablarına işğal etdikləri Kür və Çorux ərazi-lərinə (Axıskı, Axalkələk, Ərdəhan, Artvin və Ardanuc ətrafına) yerləşdirilər. Bu gün Kür və Çorux çayları boyu ilə Çıldır gölü şərti olaraq Axıskı türkləri deyilən xalqın formallaşmasında öz

təsirini göstərmüşdür. Qıpçaq ordusu he-sabına Səlcuqiləri məğlub etmiş gürcülər orta əsrlərdəki sərhədlərinə görə onlara çox şeyi borcludurlar.

Gürcü çarlarının qıpçaqlara qarşı münasibətlərinin getdikcə dəyişməsi müstəqillik meyillərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Cənubi Qafqazı işğal edən Hülakilərin dəstəyi ilə 1267-ci ildə öz müstəqilliklərini elan edərək Axıskı Atabəylər dövlətinin əsasını qoydular. Atabəylik 1578-ci ildə III Muradın hakimiyyəti illərində Çıldır savaşı ilə Osmanlı dövlətinə tabe oldu. Müsəlmanlıq bu bölgədə rəsmi din elan edildi. “Sarı gəlin” mahnısının yaranma tarixi təxmini-nən bu dövrlərə təsadüf edir.

“Sarı gəlin” əfsanəsi ilə bağlı Qars və Ərzurum ətrafında yayılan rəvayətlər 1578-ci il Çıldır döyüşünə qədərki dövrü əhatə edir. Bununla bağlı iki rəvayət gümüşəz qədər gəlib çatmışdır.

Tanınmış tarixçi və folklorşunas professor F. Kırzioğlu 1958-ci ildə yazmış olduğu “Ədəbiyyatımızda Qars” əsərində qeyd edir ki, “Sarı gəlin” türküsü və Şeyx Sənan əfsanəsi XII əsrə Şimali Qafqazdan gələn ortodoks qıpçaqların xatirəsindən qalmışdır.”

Cox qədim musiqi tarixinə sahib olan bir millətin ermənidən mahnı götürməsi mümkünürmü? Amma əsrlər uzunu təbəəmiz olmuş ermənilərin bizdən çox şey götürdüklərini söyləyə bilərik. “Sarı gəlin” mahnısı azəri türklərinin və Şimal-Şərqi Anadolu türklərinin hakim mövqe tutduğu bölgədə meydana gəlmışdır. Ermənilərə gəldikdə isə onlar xeyli azlıq təşkil etmiş bir xalq olmuşlar. Böyük bir imperiya qurmuş millətin öz himayəsində yaşayan hər hansı bir milli azlıqdan mahnı və ya oyun havası götürməsi uzaq bir ehtimaldır.

TEXNO XƏBƏR

Cari ilin sonuna kimi Azərbaycanda 3G texnologiyasından istifadə olunacaq

Azərbaycanda 3G texnologiyasının lisenziyalasdırılması işi nəzərdə tutulur. Bununla bağlı ölkədə olan 3 mobil operator, artıq Rabitə və İformasiya Texnologiyaları Nazirliyinə müraciət ünvanlayıblar.

DATA Mərkəzinin açılışında rabitə və informasiya texnologiyaları naziri Əli Abbasov bu haqda jurnalistlərin suallarını cavablandırıarkən qeyd edib ki, cari ilin sonuna yaxın 3G xidməti istifadəçilərə təqdim olunacaq.

Qeyd edək ki, 3G standartı beynəlxalq elektron rabitə ittifaqı tərəfindən hazırlanıb və IMT-2000 (International Mobile Telecommunications 2000) adını daşıyır. 3G-“üçüncü nəsil” xidmətlər toplusudur.

O, internet şəbəkəsinin xidmətlərinə yüksək-sürətli mobil çıxış, həmçinin məlumatların ötürülməsi kanalını yaranan radiorabitə texnologiyasını özündə birləşdirir.

Üçüncü nəsil 3G şəbəkəsi təxminən 2 GHz tezlik diapazonunda işləyir və məlumatları 2 Mbit/s sürətilə ötürür. Videotelefon rabitəsi qurmağa, mobil telefonda film və televiziya proqramlarını və s. izləmək imkanı verir.

Günəşdən enerji istehsal edən çadır

İngilis cib telefonu operatoru “Orange” özünün maraqlı çadırını dünyaya təqdim etdi. Günəş enerjisi panelləri olan çadırı, istənilən vaxt tavandan isitmək, işıqlandırmaq olar. Həmçinin bu panellərdən elektrikli cihazları da şarj etmək mümkündür. Yaradıcı bir fikir istehsali olan "glo-cation texnologiyası" ilə çadırınızı cip telefonunuzun sms və ya RFID xüsusiyyətlərin-dən istifadə edərək istədiyiniz zaman digər çadırların arasında asanlıqla tapa bilərsiniz. Sistemi aktiv hala gətirdiyinizdə bir kaskaya bənzəyən örtü çadırın üzərini örtərək işıldamağa başlayır və çadırın yerini müəyyən edir.

Belə üstünlüyü malik çadırda sadəcə tətildə istirahət etdiyiniz zaman deyil, evinizin bağçasında da istifadə edə bilərsiniz.

Xilasedici robot siçan

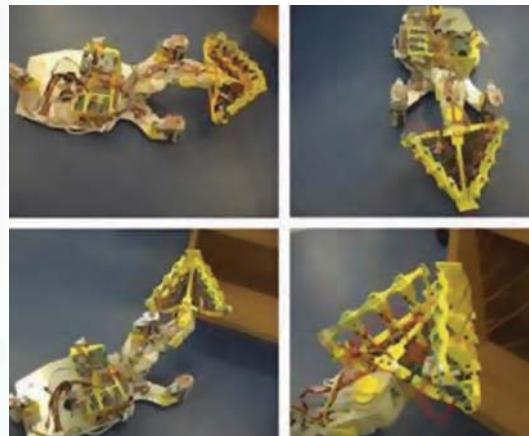
Elm adamları dağıntıların və yanmış binaların içində sağ qalanların olub-olmadığını öyrənmək üçün robot siçan ixtira etdilər.

Xilasedici "qəhrəman siçan" zəlzələ kimi fəlakətlərdə əlçatmaz dağıntıların altında canlı olub-olmadığını öyrənəcək və bunu edərkən də sadəcə bişlərindən istifadə edəcək.

Bristol və Sheffield Universiteti mütəxəssislərindən yaradılan araşdırmaçı heyətin ixtira etdiyi robot siçan görməyin mümkün olmadığı və ya dumanlı sahələrdə, bişlərinə yerləşdirilən təmas sensorları vasitəsilə canlı olub-olmadığını bildirmək üzrə programlaşdırıldı.

Araşdırmaçı heyətin altı illik çalışmalarının nəticəsində ixtira edilən robotun dizaynında heyvanlar aləmindəki təmas faktorundan və xüsusilə siçanların, çox qaranlıq yerlərdə bişlərindən istifadə edərək çevrələrini kəşf edə bilmək qabiliyyətlərindən ilham alınmışdır.

Bristol Robot Araşdırmaları Laboratoriyasının direktoru Dr. Tony Pipe, arama qurtarma çalışmaları nöqtəyi-nəzərindən yeni təkmilləşdirilən robotun inqilabi xarakter daşıdığını ifadə edir və: "Bu texnologiya gələcəkdə yerin altında, dənizin dibində və görmə imkanının məhdud olduğu sahələrdə istifadə edilmək üçün daha da təkmilləşdirilə bilər" deyir.

Dünyanın ən zərbəyə davamlı cib telefonu

Land Rover dünyanın ən zərbəyə davamlı cib telefonunu satışa çıxartdı. Yeni telefon yüksək bir binanın təpəsindən atıldı, filin altında əzildi, hətta sobada qızardıldı... Buna baxmayaraq sağ qalığı bacardı.

Şirkət əsasən inşaatda çalışanların, alpinistlərin və adrenalin dəlisi macəraçılardan diqqətini çekəcəyi düşünürlən cib telefonunu daha da təkmilləşdirmək üçün telefon istehsalçısı Sonim şirkəti ilə müştərək çalışdı.

Düzünlük testlərində cib telefonunu yoxlamaq üçün cürbəcür yollara əl atıldı. Üstündən Land Roverlə keçildi, palçığa batırıldı və fil tərefindən əzildi. Sobada 150 dərəcə istiliyə məruz qalan, yarımlitlik spirt içində saxlanılan və bir binanın ikinci mərtəbəsindən aşağı atılan cib telefonunun ən zərif detalına belə zərər gəlmədi.

Bütün bu təhlükələrdən sağ-salamat çıxmışı bacaran cib telefonunu 415 dollar pərakəndə qiymətlə satışa çıxaran Tesco, üz məhsuluna güvənir. Dünyanın ən zərbəyə davamlı telefonu olaraq satışa çıxarılan cihaza 3 il zəmanət verilir.

İBADƏT

Artıq dönüb dövran, dəyişib zaman
Gəlmək istəyirəm haqqa səcdəyə,
İmdad istəməkçün indi tanrıdan
Hər gecə əllərim uzanır göyə:

- İlahi, qəlbimi açıram sənə,
Çin eylə sən mənim röyalarımı.
Diz çöküb önündə gəldim səcdənə,
Qəbul et sən mənim dualarımı.

İbadət! Allahla pünhani söhbət,
İbadət - öz arzum, öz niyyətimdir.
Amma bacarmadım, yaş ötüb.. fəqət
Mənim dualarım ibadətimdir.

Allaha duama, namaz yerinə
Başqa cür ibadət, başqa yol - dedim.
Qol, boyun! Bağlıdır biri-birinə .
Boynun öz yüküdür sınınmış qol - dedim.

“Çoxdur günahları ömür yolunun”
Neylərəm bu sözü mənə el desə?
Mən nəyə gərəyəm sınamış qolumun
Yükünü, cövrünü boynum çəkməsə?

Yaman üstələdi günah tövbəni,
Ruh da nəfsimizdə yox olmuş bizim.
İlahi, o qədər unutduq səni,
Bəsirət gözümüz tutulmuş bizim,
Durdu üzümüzə günahlarımız,
Bəndəlik etmədi tanrıya bəndə.
Səni yaxşı gündə unutduq, yalnız
Düşdün yadımıza dara düşəndə.

Elə hey sabaha baxdıq bu gündən
İşarti görünmür, qarşı dumandır.
Ən adı, ən kiçik haqqımızla sən
Bizi imtahana çəkmə, amandır.

Gəl bu imtahandan sən qurtar bizi,
Ya Rəbbim, ağıl ver, kamal ver bize.
Çoxdan unutmuşuq düşmənimizi,
Düşmən kəsilmişik bir-birimizə.

Yol bir olmalıdır, əqidə birsə,
Neçə təriqətə bölünmüştək biz.
Ailədə tırəlik - didişmədirəsə,
Millətdə tırəlik - fəlakətimiz!

Bəxtiyar VAHABZADƏ